

Regeringens skrivelse

2009/10:106

Dialog om samhällets värdegrund

Skr.
2009/10:106

Regeringen överlämnar denna skrivelse till riksdagen.

Stockholm den 11 mars 2010

Fredrik Reinfeldt

Nyamko Sabuni
(Integrations- och jämställdhetsdepartementet)

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

Det svenska samhället bygger på ett demokratiskt styrelseskick och respekt för de mänskliga rättigheterna, där respekten för alla människors lika värde och för enskilda människors frihet och värdighet står i centrum. Detta framgår av regeringsformen och internationella konventioner som Sverige har anslutit sig till. Samhällets värdegrund i betydelsen demokratin och de mänskliga rättigheterna behöver därför inte slås fast; den gäller redan, och den vilar till stora delar på universella regler. Regeringen anser dock att det finns behov av utökad dialog och reflektion om vad normerna om demokratin och de mänskliga rättigheterna konkret innebär i vardagen. Normerna medför både rättigheter och ansvar för varje person, vilket ställer krav på kunskap och medvetenhet om deras betydelse. En aktiv dialog om samhällets värdegrund – demokratin och de mänskliga rättigheterna – förutsätter personliga möten och att det finns utrymme för att ventilera frågor om tolkning, intressekonflikter och regelmotsättningar, både i dialog mellan enskilda och mellan enskilda och företrädare för den offentliga sektorn.

Regeringen aviserade 2008 en satsning på värdegrundsdialog i samverkan med bl.a. organisationer inom det civila samhället. I denna skrivelse redovisas regeringens syfte med satsningen och det arbete som hittills har bedrivits. Vidare beskrivs frågor som regeringen bedömer är strategiska för det framtida arbetet.

Regeringen vill framöver vidga sättet att arbeta med frågor om social sammanhållning till att inte endast omfatta dialog som uttryckligen rör demokratin och de mänskliga rättigheterna. Ansträngningar bör även göras för att stimulera till att mötesplatser utvecklas där människor med olika erfarenheter, bakgrund, värderingar och livssituationer kan mötas,

särskilt i lokalsamhället. Det övergripande syftet bör vara att verka för social sammanhållning med utgångspunkt i demokratin och de mänskliga rättigheterna. Utifrån denna inriktning redovisas framtida insatser. Skr. 2009/10:106

Innehållsförteckning

1	Bakgrund.....	4
2	Syfte och mål	4
3	Motiv, utgångspunkter och metod.....	8
3.1	Varför behövs värdegrundsdialogen?	8
3.2	Dialog som mål och medel	10
3.3	Målgrupper och samverkanspartner för regeringens arbete hittills	11
4	Arbetet hittills	14
4.1	Arbetets inriktning.....	14
4.2	Studier om befolkningens attityder och värderingar.....	14
4.3	Dialogvärdegrund.nu	19
4.4	Dialogmässa 2008	20
4.5	Urban Dialog 2009	20
4.6	Idérum	20
4.7	Övrigt arbete med frågor om värdegrund som bedrivs inom den offentliga sektorn	21
4.8	Arbete som utförs av organisationer inom det civila samhället och andra aktörer.....	34
5	Strategi för det fortsatta arbetet.....	37
5.1	Utmaningar och möjligheter.....	37
5.1.1	Inledning.....	37
5.1.2	Globalisering och social sammanhållning	37
5.1.3	Individualisering och ett starkt civilsamhälle ..	42
5.1.4	Internet och den obegränsade kommunikationen	46
5.1.5	Rättigheter, ansvar och respekt.....	48
5.1.6	En vision om det pluralistiska samhället	51
5.2	Inriktning för det fortsatta arbetet.....	52
5.3	Partnerskap för social sammanhållning.....	56
5.4	Pågående och planerat arbete inom angränsande områden	57
5.4.1	Arbetet för de mänskliga rättigheterna	57
5.4.2	Kartläggning av arbete för social sammanhållning.....	58
5.4.3	Arbete inom skolan och för ungdomar	59
5.4.4	Politiken för det civila samhället	60
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 11 mars 2010	62

1 Bakgrund

Målet för demokratipolitiken är en levande demokrati där individens möjligheter till inflytande förstärks och de mänskliga rättigheterna respekteras (prop. 2008/09:1, bet. 2008/09:KU1, rskr. 2008/09:83). En levande demokrati där möjligheterna till inflytande förstärks innebär att makten ska utgå från människorna och att varje individ ska ha makt över de beslut som rör den egna vardagen. De mänskliga rättigheterna, såsom de uttrycks genom Sveriges internationella åtaganden och den svenska lagstiftningen, får inte kränkas på någon nivå i samhället. Som viktiga metoder i arbetet för detta mål har regeringen lyft fram ökad kunskap och medvetenhet om de mänskliga rättigheterna samt förbättrad samordning av arbetet för de mänskliga rättigheterna.

Samtidigt som regeringen föreslog riksdagen det nya målet för demokratipolitiken aviserades att en satsning på värdegrundsdialog skulle inledas i samverkan med ett brett spektrum av aktörer i samhället. Arbetet med värdegrundsdialogen inleddes under 2008 och kom att kallas Dialog om samhällets värdegrund. Syftet med denna skrivelse är att beskriva regeringens utgångspunkter för och syfte med satsningen, vilket arbete som hittills har bedrivits samt vilka frågor som bedöms vara strategiska inför framtiden. Vidare beskrivs vilka åtgärder som planeras för det fortsatta arbetet.

2 Syfte och mål

Syfte och mål med värdegrundsdialogen

Det övergripande syftet med värdegrundsdialogen är att verka för social sammanhållning genom dialog om demokratin och de mänskliga rättigheterna som en gemensam bas för samhället och dess invånare.

Vårt samhälles grundläggande värden – demokratin och de mänskliga rättigheterna – är formulerade i grundlag, främst regeringsformen, och internationella konventioner. De utgör med andra ord en fastlagd värdegrund för samhället som alla bör förhålla sig till. En grundläggande acceptans av och förståelse för dessa normer är en nödvändig del av social sammanhållning och utgör därmed en utgångspunkt för värdegrundsdialogen. Demokratin och de mänskliga rättigheterna behöver ständigt återerövas och kunskapen och medvetenheten om normerna behöver spridas och utvecklas, inte minst bland unga.

Det övergripande syftet att verka för social sammanhållning omfattar målen

- att förankra och levandegöra demokratin samt öka kunskapen om demokratiska processer och spelregler, och
- att öka kunskapen och bredda insikten om de mänskliga rättigheterna samt deras betydelse för ett öppet och demokratiskt samhälle.

En viktig del i arbetet är också att skapa förståelse för jämställdhet och icke-diskriminering som grundläggande principer om mänskliga rättigheter.

Värdegrundsdialogen syftar inte till att fastställa vilka värderingar som ska råda, utan till ett öppet och reflekterande samtal om den närmare innebörden av demokratin och de mänskliga rättigheterna som grundläggande normer för samhället.

Demokratin och de mänskliga rättigheterna som samhällets värdegrund

Uttrycket ”värdegrund” används i skiftande sammanhang och i varierande betydelser. Ofta används begreppet i situationer när det behöver klargöras vad som ska präglade och utgöra utgångspunkten för en verksamhet. Detta illustreras bl.a. av den beskrivning som görs i avsnitten 4.7 och 4.8 av olika verksamheter där begreppet används. Till skillnad från vad som är fallet inom många av dessa verksamheter är dock inte syftet med denna skrivelse och med värdegrundsdialogen att fastställa en värdegrund. Begreppet används här som en sammanfattning av de grundläggande regler som redan gäller för det svenska samhället, liksom för samhällen i många andra länder. Med värdegrund avses således i skrivelsen normerna om det demokratiska styrelseskicket och de mänskliga rättigheterna som en bas för samhället. Med värdegrundsdialog avses dialog om demokratin och de mänskliga rättigheterna. Sådan dialog kan t.ex. behandla frågor om hur dessa normer ska tolkas i olika sammanhang, hur konflikter mellan normer och rättigheter ska hanteras, vad reglerna innebär för en viss verksamhet eller i en specifik situation samt hur de ska tolkas i förhållande till nya företeelser och samhällsutvecklingen i stort.

Med mänskliga rättigheter avses de rättigheter som staterna genom internationella överenskommelser formulerat och garanterat individen. Varje stat har skyldighet att tillse att de mänskliga rättigheterna efterlevs nationellt. En central princip i arbetet för de mänskliga rättigheterna är principen om icke-diskriminering, eller principen om likabehandling. Enligt denna princip ska de mänskliga rättigheterna omfatta alla utan diskriminerande åtskillnad på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning, ålder eller annan omständighet som gäller den enskilde som person. En annan viktig princip är universalitetsprincipen. Enligt denna princip är rättigheterna i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna universella, dvs. de gäller för alla människor, utan åtskillnad, och ska respekteras över hela världen, oavsett land, kultur eller specifik situation. Även om det varierar vilka konventioner staterna har ratificerat och i vilken mån de har reserverat sig i förhållande till någon särskild rättighet i en konvention, gäller alltså den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna universellt.

Demokratin och de mänskliga rättigheterna är varandras ömsesidiga förutsättningar. De internationella konventionerna och dokumenten om de mänskliga rättigheterna omfattar också rättigheter som avser det demokratiska styrelseskicket, bl.a. statens skyldighet att anordna fria och hemliga val, individens rätt till politiskt deltagande samt andra rättigheter

som ingår i en demokratisk samhällsordning, såsom yttrandefriheten, förenings- och mötesfriheten och religionsfriheten. I regeringsformen slås det fast att all offentlig makt i Sverige utgår från folket och att den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och allmän och lika rösträtt. Såsom nämnts ovan är målet för demokratipolitiken en levande demokrati där individens möjligheter till inflytande förstärks och de mänskliga rättigheterna respekteras. I en levande demokrati kan medborgarna enas om och acceptera fattade beslut. Det betyder att de demokratiska spelreglerna ska respekteras. En levande demokrati förutsätter också ett starkt civilt samhälle och att den enskilde har möjligheter att delta aktivt i det demokratiska beslutsfattandet, även mellan valen. Detta stärker den representativa demokratin som styrelseform.

De mänskliga rättigheterna med sin historiska förankring och internationella prägel är bindande regler som samtidigt ger visst utrymme för tolkning. Rättigheter kan också ibland komma i konflikt med varandra. Om en sådan situation uppkommer blir det nödvändigt att finna en balans mellan rättigheterna som gör att ingen av dem åsidosätts. Tolkningen och balansen mellan rättigheter och intressen görs bl.a. av internationella och nationella domstolar, statliga och kommunala myndigheter och andra organ som ska tillämpa rättigheterna i en specifik situation. På ett mer övergripande plan, såsom när lagar ska stiftas, görs tolkningen av de förtroendevalda. Frågor om hur de mänskliga rättigheterna ska tolkas i specifika situationer och hur de ska balanseras mot varandra har stundtals väckt engagerad debatt, t.ex. om hur yttrandefriheten ska balanseras mot rätten till privatliv eller hur rätten att inte utsättas för diskriminering ska balanseras mot religionsfriheten. Regeringen anser att det är angeläget att frågor om hur reglerna om de mänskliga rättigheterna ska tolkas i förhållande till samhällsutvecklingen, i en given situation eller om hur de ska balanseras mot varandra, ventileras öppet och aktivt i det demokratiska samtalet. Sådana diskussioner bör omfatta så stora delar av befolkningen som möjligt för att avvägningar och tolkningar ska vinna förståelse, acceptans och legitimitet. Detta är ett av skälen till varför värdegrundsdialogen är så viktig.

En förutsättning för att en inkluderande dialog och ett öppet samtal om samhällets värdegrund ska kunna föras är att de som arrangerar och ansvarar för samtal och mötesplatser för värdegrundsdialog gör detta på ett sätt som överensstämmer med demokratin, de mänskliga rättigheterna och den nationella lagstiftningen. Dialogerna och mötesplatserna bör vara så anordnade att de inte används för att utsätta andra för kränkningar. Detta bör vara en princip för värdegrundsdialog som staten anordnar eller stödjer. Med detta sagt är det angeläget att dialog och möten även kan omfatta dem som ifrågasätter eller avfärdar de demokratiska spelreglerna eller de mänskliga rättigheterna.

En vision om ett samhälle med social sammanhållning

Social sammanhållning är en viktig del av det demokratiska samhället. Begreppet social sammanhållning, såsom det används här, kännetecknas av att

- det finns en allmänt delad uppfattning om att alla individer och grupper bidrar till och är viktiga för samhället,
- människor har lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder,
- det finns en allmän kunskap och medvetenhet om individens rättigheter, skyldigheter och ansvar i förhållande till samhället och sina medmänniskor,
- människor i allmänhet har förtroende för samhället och myndigheterna samt för att dessa behandlar individer rättvist och rättssäkert, samt att
- människor känner tillhörighet till och delaktighet i samhället samt tillit till sina medmänniskor.

Såsom framgår av denna förklaring kan begreppet sägas ha två dimensioner, en mellanmännisklig dimension och en dimension som avser förhållandet mellan befolkningen å den ena sidan och myndigheterna och den offentliga sektorn å den andra. Det finns tydliga samband mellan graden av mellanmänniskligt förtroende och graden av förtroende mellan befolkningen och den offentliga sektorn (se även avsnitt 4.2.2). I ett arbete för social sammanhållning är det därför angeläget att följa och verka för båda dessa aspekter av sammanhållning.

För att det ska kunna finnas social sammanhållning som omfattar förtroende mellan befolkningen och den offentliga sektorn är det en förutsättning att stat, kommun och landsting respekterar det demokratiska styrelseskicket och de mänskliga rättigheterna och att de främjar kunskap och medvetenhet om de mänskliga rättigheterna. Även om det är en aspekt av social sammanhållning att människor i allmänhet känner tillit till samhället och dess institutioner är det dock samtidigt nödvändigt att det finns en kritiskt granskande hållning bland allmänheten i förhållande till den offentliga sektorn. Att människor känner förtroende på ett generellt plan för myndigheterna och den offentliga sektorn förhindrar inte att kritik kan riktas mot kränkningar av de mänskliga rättigheterna, felaktig myndighetsutövning m.m. i specifika fall eller situationer. Om allmänhetens förtroende för myndigheterna brister kan dialog och möten mellan enskilda och myndigheter bidra till att förtroendet stärks, vilket i sin tur kan bidra till social sammanhållning.

Den mellanmänniskliga dimensionen av social sammanhållning handlar om kontakterna mellan människor och den mellanmänniskliga tilliten. Även på detta plan finns det tydliga samband mellan social sammanhållning, de demokratiska spelreglerna och de mänskliga rättigheterna. Även om de mänskliga rättigheterna, inklusive de rättigheter som avser det demokratiska styrelseskicket, är statens skyldigheter, har varje individ också ansvar gentemot sina medmänniskor för att respektera andra individers rättigheter, liksom en skyldighet att följa nationell lagstiftning.

Det finns också en koppling mellan social sammanhållning och integration. Både social sammanhållning och integration är ömsesidiga processer där alla inblandade parter bör ta aktiv del. Social sammanhållning främjas genom en process som omfattar interaktion mellan alla delar av befolkningen, medan en integrationsprocess mer

specifikt rör relationen mellan dem som kommer nya till ett samhälle och dem som redan är bosatta där. Social sammanhållning är således ett vidare begrepp än integration. Integration är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för social sammanhållning.

3 Motiv, utgångspunkter och metod

3.1 Varför behövs värdegrundsdialogen?

Ett arbete för social sammanhållning bör utgå från samhällets värdegrund. För att kunna utgöra en levande värdegrund som påverkar hur människor ser på och behandlar varandra och agerar i samhället behöver normerna om demokratin och de mänskliga rättigheterna förankras och omfattas av en personlig förståelse. Normerna om demokratin och de mänskliga rättigheterna medför både rättigheter och ansvar för enskilda, vilket betyder att det finns ett behov av kunskap om vad normerna innebär.

En aktiv dialog om samhällets värdegrund förutsätter också personliga möten och att det finns utrymme för att ventilera svåra frågor om intressekonflikter och regelmotsättningar. De generella normerna behöver diskuteras i förhållande till konkreta situationer och verksamheter, liksom i förhållande till samhällsutvecklingen. Genom värdegrundsdialogen vill regeringen stimulera till att fler arenor utvecklas för en inkluderande dialog där värdegrunden kan levandegöras och social sammanhållning kan främjas.

Behovet av fler arenor för inkluderande och reflekterande dialog om demokratin och de mänskliga rättigheterna kan konkretiseras utifrån fem utgångspunkter. För det första är demokratin och de mänskliga rättigheterna inte för alltid givna. För det andra behövs det en ökad medvetenhet om det egna ansvaret för de mänskliga rättigheterna och samhällsutvecklingen i stort. För det tredje lämnar normerna om demokratin och de mänskliga rättigheterna utrymme för olika tolkningar och uppfattningar. För det fjärde bör demokratin bygga på ett brett och aktivt medborgerligt deltagande. En sista utgångspunkt är att Sverige är heterogent och segregerat i flera avseenden.

Demokratin och de mänskliga rättigheterna är inte för alltid givna

I ett demokratiskt samhälle där beslut fattas om gemensamma angelägenheter krävs det gemensamma spelregler och att dessa respekteras. Kränkningar av de mänskliga rättigheterna sker dock återkommande och de demokratiska spelreglerna åsidosätts eller ifrågasätts. För en del människor är det inte självklart att respektera demokratiskt fattade beslut om de ogillar besluten. Det finns även rörelser i samhället som mer generellt ifrågasätter de mänskliga rättigheterna och det demokratiska styrelseskicket. Demokratin och de mänskliga rättigheterna måste därför ständigt återerövas och kunskapen och medvetenheten om normerna behöver spridas och utvecklas, inte minst bland unga. Detta gäller både för att var och en ska känna till sina

rättigheter och för att alla ska kunna förstå och respektera andras rättigheter och de demokratiska spelreglerna. Demokratien och de mänskliga rättigheterna är komplexa frågor som samtidigt är avgörande för samhället. En förståelse av vad de innebär kräver personliga möten där skilda åsikter kan brytas mot varandra. Det behövs fler arenor och sammanhang där sådana samtal kan ske och få ta tid.

Medvetenhet om det egna ansvaret

Det behövs en ökad medvetenhet om det egna ansvaret för mänskliga rättigheter och för samhällsutvecklingen i stort. Juridiskt sett är individens mänskliga rättigheter statens skyldigheter. Inte desto mindre är det klart att varje individ också har ansvar att respektera andra individers rättigheter. I FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948), artikel 30, tydliggörs t.ex. att ingenting i förklaringen får tolkas som en rätt för en stat, en grupp eller en enskild person att ägna sig åt en verksamhet eller att utföra en handling som syftar till att omintetgöra någon av rättigheterna i förklaringen. En motsvarande formulering finns även i Europakonventionen (artikel 17), som gäller som lag i Sverige. Alla individer har alltså ansvar för att utöva sina mänskliga rättigheter på ett sätt som inte inskränker andras rättigheter. För att en sådan respekt för andras rättigheter ska bli möjlig behövs både en medvetenhet om detta ansvar och en utbredd kunskap om de mänskliga rättigheterna och deras innebörd. Naturligtvis är alla som vistas i ett land också skyldiga att följa nationell lagstiftning. Mot bakgrund av bl.a. individualiseringen behövs även en ökad medvetenhet om allas ansvar att bidra till och delta i samhällsutvecklingen.

Tolkningar av normerna om demokratin och de mänskliga rättigheterna

Normerna om demokratin och de mänskliga rättigheterna lämnar stort utrymme för olika tolkningar och uppfattningar. Olika normer och rättigheter kan, såväl i teori som praktik, kollidera och komma i konflikt med varandra. Om en sådan konfliktsituation uppkommer blir det nödvändigt att finna en balans mellan rättigheterna så att ingen av dem åsidosätts. För att de demokratiska spelreglerna och de mänskliga rättigheterna ska ses som relevanta och aktuella och kunna balanseras och tolkas i samklang med samhällsutvecklingen behövs dialog och reflektion om deras konkreta innebörd för samhället i stort, liksom för individen. De behöver debatteras på ett sätt som gör att de blir relevanta i individens vardag.

Ett brett och aktivt medborgerligt deltagande

Demokratin bör bygga på ett brett och aktivt medborgerligt deltagande, även mellan valen. Inom ramen för den representativa demokratin bör deltagandet vara brett och aktivt både i den politiska processen och i samhällslivet i stort. Frågor om demokratin och de mänskliga rättigheterna och vad dessa regler innebär i praktiken väcker ofta starkt engagemang. Dialog om demokratin och de mänskliga rättigheterna bör

därför ha potential att bidra till deltagande och en känsla av delaktighet. För att deltagandet ska öka krävs dock att dialogen inte endast involverar dem som redan är aktiva inom dessa områden. Att nå ett sådant brett deltagande är svårt, men bör vara möjligt genom uppsökande verksamhet och dialog och möten inom nya arenor, eller på platser där människor vistas i sin vardag.

Sverige är heterogent och segregerat

Sverige är heterogent och delvis segregerat. Det behövs ett kontinuerligt arbete för sammanhållning och gemenskap mellan människor och olika delar av befolkningen med tanke på att personer med skilda värderingar, traditioner, åsikter och livssituationer alltför sällan möts. Det är inte något problem i sig, utan snarare ett hälsotecken i demokratin, att det finns skilda värderingar så länge det demokratiska styrelseskicket och de mänskliga rättigheterna respekteras som grundläggande spelregler. Det kan dock leda till bristande förståelse eller i värsta fall till fientlighet om personer med mycket skilda värderingar, livssituationer och erfarenheter aldrig möts. Även om också mötena i sig kan vara konfliktfyllda och svårhanterliga kan de, om de hanteras rätt, på sikt leda till ökad förståelse mellan människor och olika delar av befolkningen.

3.2 Dialog som mål och medel

I värdegrundsprojektet står dialogen i centrum. Dialog är både den viktigaste metoden i arbetet för social sammanhållning och har ett egenvärde som ett sammanhang där möten uppstår mellan människor. Därför kan dialog beskrivas som både mål och medel.

Inom ramen för värdegrundssatsningen har dialog valts som metod därför att regeringen bedömer att det övergripande syftet att verka för social sammanhållning kan främjas av möten och samtal mellan människor om angelägna samhällsfrågor. I detta arbete är mötet, och den reflektion som uppstår där, mål i sig. Även andra arbetssätt förekommer inom ramen för satsningen, såsom kommer att beskrivas i avsnitt 4, men dialog har hittills varit den centrala metoden. Regeringens och statens roll är i första hand att möjliggöra och stimulera dialog, t.ex. genom att bidra till att arenor för dialog och möten utvecklas. Det kan handla både om att utveckla befintliga mötesplatser och att stimulera till att nya mötesplatser skapas. Det kan också handla om att verka för fler möten och mer dialog på platser där människor befinner sig i sin vardag.

Inom Regeringskansliet pågår flera processer som ofta beskrivs med uttrycket ”dialog”. Här bör nämnas dialogerna med idéburna organisationer inom det sociala området, inom integrationsområdet och om kulturfrågor. Regeringen för också kontinuerligt dialog med det civila samhällets organisationer om generella frågor om det civila samhällets roll och villkor i demokratin. Värdegrundsdialogen har beröringspunkter med dessa andra dialoger i den bemärkelsen att dialog är en gemensam metod och att demokratifrågor är centrala för alla dessa processer. Samtidigt behandlar de olika dialogerna i huvudsak olika ämnen. I

arbetet med dialog för samhällets värdegrund är det frågor om demokratin och de mänskliga rättigheterna som står i centrum, medan regeringens dialoger med det civila samhällets organisationer framför allt behandlar frågor om organisationernas villkor samt relationerna mellan det civila samhället, staten och kommunerna inom olika områden.

Dialog förutsätter respekt

Nyfikenhet och intresse om olikheter och likheter kan stimulera till dialog och till att personer vågar närma sig varandra. Samtidigt kan en dialog inte leda till något meningsfullt samtal om den helt domineras av fördomar eller om parterna avvisar varandra såsom underlägsna eller irrelevanta. Det är en svår balansgång att i ett samtal överbrygga misstro och åsiktsskillnader och samtidigt upprätthålla tillräcklig respekt – eller i vart fall tolerans – för att de som deltar i samtalet ska stanna kvar och ha ett utbyte av samtalet. Den som anordnar dialog om värdegrundsfrågor har ett viktigt ansvar att tillföra kunskap och skapa ett gott samtalsklimat där de som deltar vågar ställa frågor om varandra samtidigt som en grundläggande respekt upprätthålls mellan parterna. Förenklade media-bilder av olika delar av befolkningen, t.ex. personer med funktionsnedsättning, ungdomar och personer med utländsk bakgrund, behöver ofta problematiseras och diskuteras så att stereotypa uppfattningar kan undvikas.

Regeringen bedömer att värdegrundsdialogen, i likhet med demokratin i stort, måste ha vissa grundläggande spelregler som bör gälla för dialog som anordnas eller stöds av staten. Detta innebär att dialogen inte kan fortsätta om rasistiska eller tydligt diskriminerande åsikter uttrycks. Det är en självklarhet och en miniminivå att lagstiftningen om hets mot folkgrupp och mot diskriminering ska upprätthållas. Med andra ord går det en gräns mellan personliga åsikter och värderingar å den ena sidan och lagstridiga uttalanden och handlingar, såsom hets mot folkgrupp och olaga diskriminering, å den andra.

3.3 Målgrupper och samverkanspartner för regeringens arbete hitills

Huvudsakliga målgrupper

Regeringen anser att arbetet med dialog om samhällets värdegrund bör föras så brett som möjligt. Det är också en målsättning att dialog ska föras mellan personer och grupper med olika åsikter, bakgrund, livssituation, erfarenheter och värderingar. I den bemärkelsen är målgruppen för värdegrundssatsningen mycket bred. Regeringen har dock redan tidigare uttalat att det i arbetet med värdegrundsdialog är särskilt viktigt att nå ungdomar. Med ungdomar avses personer i åldrarna 13–25 år. Ett av målen för regeringens ungdomspolitik är att alla ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande (prop. 2007/08:1, bet. 2007/08:KrU1, rskr. 2007/08:58). Det innebär att ungdomar ska ha samma möjligheter som andra att delta aktivt i den demokratiska processen och att påverka förhållanden i såväl den personliga sfären som

i samhället i stort. Det är inte bara en rättighet för unga att delta i beslut som rör deras vardag, utan det är också viktigt för samhället att ta tillvara ungas kunskaper, synpunkter och erfarenheter som en resurs. Under ungdomsåren formas dessutom många av de värderingar som en människa bär med sig livet igenom. Därför är unga en viktig målgrupp för arbetet med värdegrundsfrågor. Dialogen om samhällets bas i form av reglerna om demokratin och de mänskliga rättigheterna måste således aktivt involvera unga och fästa avseende vid deras uppfattningar och reflektioner i dessa frågor. Skolan är en viktig plats för dialog med och bland unga, såsom även nämns nedan. Dialog med och bland unga kan även bl.a. äga rum inom ramen för ungas egna organisationer, inom ramen för fritidsverksamhet och mellan ungdomar och myndigheter.

Regeringen har redan tidigare förklarat att det är viktigt i arbetet med värdegrundsdialog att försöka nå människor som i vanliga fall inte deltar i det offentliga samtalet eller i den politiska processen. Det är väl känt att det demokratiska deltagandet är högre bland grupper som är väl etablerade i samhället och som t.ex. har arbete, utbildning och familj än bland dem som har en svagare socio-ekonomisk ställning. Detta gäller såväl valdeltagande som demokratisk deltagande i en vidare bemärkelse, t.ex. deltagande i det civila samhällets organisationer. Vidare kan nämnas att personer med funktionsnedsättning ofta har svårigheter att delta i samhällsdebatten och demokratiska församlingar på grund av hinder i den fysiska omgivningen. Bland ungdomar finns skillnader mellan olika grupper vad avser graden av deltagande i politiska aktiviteter, såsom namninsamlingar, delta i möten och demonstrationer och att ta kontakt med politiker. Framför allt deltar unga med föräldrar som har högre utbildning i högre utsträckning än unga med föräldrar utan högre utbildning. Flera studier visar att utbildningsnivån, såväl bland ungdomar som deras föräldrar, är avgörande för politiskt intresse, valdeltagande och kunskap om demokratiska processer. En annan del av befolkningen som mer sällan deltar i det offentliga samtalet eller den politiska processen är människor som nyligen invandrat till Sverige.

Människor kan ha skilda och goda skäl att inte delta i det demokratiska samtalet, den politiska processen eller det civila samhällets organisationer. Värdegrundsdialogen bygger självklart på frivilligt deltagande. Det är dock viktigt att upplevda hinder och trösklar för deltagande i värdegrundsdialogen kan identifieras och undanröjas. Detta kan underlättas om värdegrundsdialogen inte endast involverar dem som själva söker sig dit utan även omfattar uppsökande verksamhet. Vidare kan icke-traditionella metoder och arenor för dialog behöva användas, t.ex. inom kulturlivet eller i sammanhang där människor vistas i sin vardag.

De huvudsakliga målgrupperna är delvis överlappande och utesluter inte varandra. En och samma verksamhet kan nå flera målgrupper samtidigt. Ambitionen att nå ut brett i samhället och bidra till möten mellan människor med olika bakgrund, erfarenheter, livssituationer och värderingar innebär också att verksamheter som fokuserar på att involvera de huvudsakliga målgrupperna samtidigt bör omfatta fler delar av befolkningen.

Den verksamhet som genomförts inom ramen för värdegrundsdialogen har hittills främst bedrivits av eller fokuserat på organisationer inom det civila samhället, skolor och kommuner.

Inom det civila samhället bedrivs kontinuerligt ett omfattande och aktivt värdegrundsarbete på olika sätt. Det finns en rad organisationer inom det civila samhället som har formulerat sitt uppdrag utifrån demokratin och de mänskliga rättigheterna, antingen generellt eller kring någon mer specifik rättighet eller fråga. Inom dessa organisationer finns en stor sakkunskap och omfattande erfarenhet av samtal och dialog i frågor om demokrati och mänskliga rättigheter. Organisationerna inom det civila samhället är också mer generellt bildade på grundval av ett gemensamt engagemang kring en fråga som formulerats som en värdegrund eller bas för organisationen. De behöver därför kontinuerligt ta ställning till principiella frågor och hantera åsikts- och värderingskillnader inom ramen för en demokratisk process. Organisationerna inom det civila samhället har vidare haft en historiskt stor betydelse och har fortfarande en viktig roll som ”demokratiskola”. Ytterligare ett skäl till att organisationer inom det civila samhället är viktiga som samverkanspartner inom värdegrundsdialogen är att de har stor betydelse för människors nätverk och delaktighet i samhället. I arbetet för social sammanhållning har organisationerna inom det civila samhället således en central roll.

Det är viktigt att notera att det civila samhällets organisationer inte ska ses som en målgrupp i sig utan snarare som en arena eller kanal för värdegrundsarbetet. Målen att förankra och levandegöra demokratin samt att öka kunskapen och bredda insikten om de mänskliga rättigheterna måste avse den enskilda människan. I ett arbete för att förankra och levandegöra samhällets värdegrund vore det riskabelt att se ”grupper” eller organisationer som mottagare. Många organisationer arbetar med att sprida kunskap och information om demokrati och mänskliga rättigheter. Ställningstaganden som rör innebörden av demokratiska spelregler och de mänskliga rättigheterna bör dock ytterst göras individuellt, även om var och en tar emot information och intryck från ett flertal källor. Människor har många olika identiteter och kan identifiera sig med olika grupper vid olika tillfällen. Individerna går in och ut ur olika gemenskaper. Identitet är också något som förändras över tid och beroende på sammanhang.

Skolorna är en självklar plats för att nå unga människor. Dialog om demokratin och de mänskliga rättigheterna kan ske såväl inom ramen för undervisningen som i skolmiljön vid sidan om den ordinarie undervisningen. Såsom beskrivs i avsnitt 4.7 har skolan enligt läroplanerna redan i dag tydliga uppdrag om demokrati och mänskliga rättigheter.

Kommunerna är det sammanhang där en stor del av människors vardag utspelar sig. För att värdegrundsdialogen ska nå ut brett och kunna söka upp människor i sammanhang där de redan befinner sig är det nödvändigt att ett samarbete sker med kommunerna och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Kommunerna och SKL bedriver ett aktivt arbete för demokratin och de mänskliga rättigheterna (se vidare avsnitt 4.8).

4 Arbetet hittills

4.1 Arbetets inriktning

Regeringens arbete med värdegrundsdialog har hittills främst varit inriktat på att stimulera till erfarenhetsutbyte och kontaktskapande mellan de aktörer som redan är verksamma inom området dialog om demokratin och de mänskliga rättigheterna. Detta har framför allt skett genom webbplatsen Dialogvärdegrund.nu (avsnitt 4.3), konferenser om värdegrundsfrågor och dialog (avsnitt 4.4 och 4.5) och det s.k. idérummet, som är en rådgivande grupp som knutits till arbetet (avsnitt 4.6). Vidare har värderingsstudier genomförts och sammanställts som ett underlag för arbetet (avsnitt 4.2).

Dialog och annat arbete med frågor om värdegrund, demokrati och mänskliga rättigheter bedrivs inom flera områden och av en rad aktörer utifrån olika utgångspunkter och med skiftande fokus. I syfte att belysa det sammanhang i vilket värdegrundsdialogen bedrivits ges nedan (avsnitten 4.7 och 4.8) inte endast beskrivningar av regeringens arbete, utan även av ett urval verksamheter som bedrivits av myndigheter och andra aktörer.

4.2 Studier om befolkningens attityder och värderingar

Svårigheter att dra generella slutsatser från värderingsstudier

Det finns vissa svårigheter som bör nämnas när det gäller studier av värderingar. Ett problem har att göra med att enkätstudier är en vanlig metod för att mäta värderingar. Vid enkätundersökningar är antalet personer som deltar av nödvändighet begränsat, vilket gör bedömningar av befolkningens värderingar i stort något osäkra, även om undersökningen grundar sig på ett representativt urval personer. Vidare bör påpekas att de generaliseringar som görs kan bli för grova. Det beror på att urvalet ofta blir för litet för att resultatet ska kunna brytas ned i delar av befolkningen som skiljer sig med avseende på exempelvis kön, ålder eller bostadsort. Ett annat problem rör ämnets karaktär. Värderingar är svåra att mäta och frågornas formulering kan bli alltför avgörande för resultatet. Dessutom finns det risk för att de tillfrågade personerna svarar som de tror att frågeställaren vill att de ska svara, eller så som de tror är "rätt" utifrån ett större samhällsligt perspektiv, även om de personligen har en annan ståndpunkt. Ytterligare ett problem kan vara att frågorna missuppfattas, vilket kan vara svårt att avgöra vid enkätstudier.

Inom ramen för värdegrundssatsningen har både befintligt material om befolkningens värderingar studerats och nytt material tagits fram som underlag för dialogarbetet. En del av detta material beskrivs nedan, liksom vissa resultat från större internationella studier där olika länders befolkningar jämförts med avseende på värderingar. Resultaten ska alltså läsas och tolkas med försiktighet. Samtidigt kan påpekas att ju fler

värderingsstudier som genomförs, desto bättre underlag skapas för att dra slutsatser. Om vissa resultat återkommer i flera värderingsstudier, är det t.ex. troligt att dessa resultat faktiskt återspeglar befolkningens värderingar i en särskild fråga.

Det främsta syftet med att studera och ta fram studier inom ramen för värdegrundssatsningen har varit att skapa diskussionsunderlag för dialogarbetet. Genom att ge en översiktlig information om var attityd- och värderingsskillnader finns kan de ge indikationer om hur dialogarbete i frågor om demokrati och mänskliga rättigheter kan utformas för att bidra till reflektion och en levande debatt.

Ungdomsstyrelsens rapport om kunskaper, attityder och värderingar om demokratin och de mänskliga rättigheterna

I december 2007 gav regeringen Ungdomsstyrelsen i uppdrag att sammanställa och systematisera resultaten från ett antal stora medborgarundersökningar för att ge en aktuell bild av den svenska befolkningens kunskaper, attityder och värderingar avseende demokratin och de mänskliga rättigheterna. Uppdraget redovisades i en rapport 2008 (Ungdomsstyrelsens rapport 2008:4). Den analys som beskrivs i rapporten bygger på ett flertal undersökningar genomförda under perioden 2000–2007, bl.a. European Social Survey (2002, 2004, 2006), World Values Studies WVS (2005), International Social Survey Program ISSP (2004), Valundersökningen (1985–2006) samt Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie (2007).

Ungdomsstyrelsen gör i rapporten den övergripande observationen att i princip alla svarande tycks vara positiva om frågor ställs om stödet för abstrakta principer, såsom demokrati, minoriteters rättigheter eller jämställdhet. Om däremot grupper pekats ut i frågor, exempelvis religiösa grupper, är det fler som redovisar en skeptisk hållning och som exempelvis kan tänka sig inskränkningar av rättigheter och friheter. En annan erfarenhet är att skilda uppfattningar blir mest synliga i situationer när olika mänskliga rättigheter och principer ställs mot varandra.

Enligt rapporten är stödet för demokratin som princip väl utbrett i Sverige. Mycket få svarande ansåg att det finns styrelseskick som är bättre än det demokratiska. Samtidigt angav en tredjedel av de svarande att det är bra med ett styre där experter och inte valda företrädare beslutar vad som är bäst för landet. Åsikten att expertstyre är bra fick mest stöd av svarande med endast grundskole- eller gymnasieutbildning. Mer generellt uppvisade svarande med högre utbildning bättre kunskaper om politik och ett starkare stöd för de mänskliga rättigheterna och de demokratiska principerna än andra svarande. Skillnaderna mellan svarande som studerade på högskole- respektive yrkesförberedande program var anmärkningsvärt stora, enligt rapporten. Både unga kvinnor och unga män som studerade på de yrkesförberedande programmen redovisade bristfälliga kunskaper om demokrati. Förutom utbildning utgjorde även bostadsort en tydlig skiljelinje avseende attityder till politiska fri- och rättigheter samt till övriga mänskliga rättigheter. Stödet var mer omfattande bland svarande i storstäderna jämfört med svarande i mindre orter.

Som exempel på värderingsskillnader avseende mer konkreta frågor kan följande nämnas.

Mötes- och demonstrationsfriheterna har enligt undersökningarna ett mycket starkt stöd på ett generellt plan i Sverige. När det gäller extremistgruppers rätt att hålla offentliga möten ville dock en majoritet av de svarande kunna förbjuda grupper som genom sin verksamhet vill störta det politiska systemet med våld. En majoritet ville också kunna förbjuda grupper med fördomar på grund av etnicitet eller hudfärg att hålla offentliga möten. Däremot ansåg inte majoriteten att religiösa extremister ska hindras från att hålla offentliga möten. Manliga svarande ville i högre utsträckning än kvinnor förbjuda religiösa extremister att hålla möten, men när det gällde grupper med fördomar på grund av etnicitet eller hudfärg var det framför allt kvinnor och personer med endast grundskoleutbildning som var för ett förbud.

Omkring hälften av de svarande i undersökningarna ville förbjuda antidemokratiska partier, vilket ligger under genomsnittet för de europeiska länder som ingår i studien European Social Survey. Skillnaderna är små när det gäller hur svarande från olika delar av befolkningen har svarat på denna fråga.

Stödet för principen om likabehandling är mycket starkt inom alla delar av befolkningen, såsom dessa representerats bland de svarande i de redovisade undersökningarna. De skillnader som fanns mellan svarande från olika delar av befolkningen var mycket små. Stödet ökade dock något med stigande ålder. Samtidigt visade unga ett mer omfattande stöd för sexuella minoriteters rättigheter samt för jämställdhet än äldre. Enligt studien var personer födda i Sverige mer benägna att stödja jämställdhet än utlandsfödda. Frågan om värderingar kring jämställdhet grundades i studien på en sammanlagd bedömning av hur de svarande reagerade på tre påståenden. Dessa frågor var för det första ”Det spelar ingen roll om det är mannen eller kvinnan som tjänar mest pengar i hushållet”, för det andra ”Män och kvinnor bör få lika lön för lika arbete” och för det tredje ”Det har gått för långt med jämställdhet i det här landet i många avseenden”. Vad gäller den sistnämnda frågan fanns de största åsiktsskillnaderna mellan boende i storstäder å den ena sidan och boende i glesbygd och mindre kommuner å den andra.

Minoritetsskydd i beslutsprocesser ansågs mest viktigt av svarande i åldersgruppen 60 år eller äldre. Kvinnor ansåg i något högre grad än män att det är viktigt att respektera minoriteters rättigheter. Personer med endast grundskoleutbildning ansåg att det är viktigare att värna minoriteters rättigheter än vad svarande med högre utbildning gjorde. Den fråga som ställdes gjorde inte skillnad mellan olika minoriteter utan gick endast ut på hur viktigt det är att ”myndigheter respekterar och värnar minoriteters rättigheter”.

Av de svarande ansåg 60 procent att det aldrig är rätt att bryta mot en lag när samvetet kräver det, medan 23 procent svarade att det kan vara rätt. Kvinnor var mer benägna än män att hålla med om att lagar alltid ska följas. Yngre svarande var mindre benägna att hålla med om att lagar alltid ska följas jämfört med äldre. Nio av tio svarande ansåg att det aldrig är rätt att bruka våld i politiskt syfte.

Ytterligare en slutsats som dras i rapporten är att det ibland är svårt att med statistisk säkerhet uttala sig om skillnader i attityder, värderingar

och kunskaper mellan mindre delar av befolkningen och majoriteten, eftersom antalet svarspersoner som tillhör de mindre befolkningsgrupperna blir för litet. Detta kan exempelvis gälla skillnader mellan personer med svensk och utländsk bakgrund. Gruppen utrikes födda eller personer med utländsk bakgrund är dessutom väldigt heterogen, varför mer generella slutsatser inte kan dras.

Synovates undersökning av attityder och kunskaper om värdegrund och mänskliga rättigheter

Undersökningsföretaget Synovate genomförde 2008 en undersökning om attityder och värderingar i frågor om demokrati och mänskliga rättigheter. Slutsatserna från undersökningen vilar på en enkätundersökning riktad till 3 000 personer i åldrarna 16–85 år. Svarsfrekvensen var 57 procent.

Nästan alla svarande i undersökningen ansåg att det är viktigt att människor möts och samtalar. Tre av tio svarande deltog varje vecka i samtal om viktiga frågor mellan människor med helt olika uppfattning, men som ändå lyssnade på varandra. Sju av tio svarande deltog återkommande i sådana samtal, men nästan tre av tio deltog mycket sällan. Äldre och personer utan högre utbildning var enligt undersökningen mer sällan med i denna typ av samtal.

Undersökningen visade på ett betydande stöd för övergripande demokratiska principer bland de svarande. Nästan alla svarande ansåg exempelvis att människor måste ha möjlighet att vara med och påverka beslut också mellan valen, att man ska följa majoritetens beslut och att även extremister måste få komma till tals. Tre av tio svarande ansåg dock att det ibland är bra om en liten grupp tar ansvar och bestämmer vilka regler som ska gälla. Sju av tio svarande ansåg att det måste gå att förbjuda rasistiska organisationer, medan övriga ansåg att inga organisationer ska kunna förbjudas. Närmare 90 procent av de svarande ansåg att det måste gå att förbjuda demonstrationer som hotar allmän ordning. Tre av tio svarande ansåg att bara den som inte angriper den svenska demokratin ska ha laglig rätt att demonstrera

Undersökningen visade också på relativt tydliga åsiktsskillnader i följande frågor:

Närmare 80 procent av de svarande instämde helt eller delvis i påståendet att kameraövervakningen måste öka för att motverka brott, men två av tio ansåg att samhällets kontroll av medborgarna inte får öka.

Fem av tio svarande ansåg att staten ska arbeta med jämställdhet även i sammanhang där de inblandade inte vill det, medan lika många ansåg att människor själva måste få bestämma i frågor om jämställdhet.

Åtta av tio svarande instämde helt eller delvis i påståendet att alla ungdomar som är minst 15 år ska ha rätt att bestämma över sin egen sexualitet, men två av tio ansåg att föräldrar ska ha rätt att förbjuda sina barn att ha sex även om barnen är minst 15 år.

För tre av tio svarande var det mycket eller ganska viktigt med religion, men för drygt fyra av tio personer var religion mycket eller ganska oviktigt. Religion hade större betydelse för kvinnor och äldre än för män och yngre personer. Drygt sex av tio svarande ansåg att alla barn

ska ha rätt att gå i religiöst och ideologiskt neutrala skolor, medan övriga ansåg att föräldrar ska kunna välja skolor med religiös eller ideologiska inriktning.

Något fler än hälften av de svarande ansåg att samhället inte ska bestämma vilka religiösa symboler människor får använda. Knappt hälften ansåg att det ska vara förbjudet att bära slöja i skolan och på arbetet. Sextio procent av de svarande ansåg att läkare inte ska ha rätt att av samvetsskäl vägra att utföra aborter.

Om åsiktsskillnaderna jämförs mellan svarande från olika delar av befolkningen kan det konstateras att skillnaderna mellan kvinnor och män i regel var små. Det fanns större skillnader mellan yngre och äldre svarande, där de yngres uppfattningar enligt Synovate kan beskrivas som mer frihetliga. Personer i åldrarna 16–29 år ansåg t.ex. i högre grad än äldre att samhället inte ska bestämma vilka religiösa symboler människor får använda, att samhällets kontroll av medborgarna inte får öka och att man måste få säga vad man vill även om andra anser att det är kränkande.

Tydliga värderingsskillnader tycktes också finnas mellan svarande med högre utbildning och de som hade endast grundskole- eller gymnasieutbildning. Svarande med universitets- eller högskoleutbildning uttryckte oftare att de litar på andra människor än vad svarande utan sådan utbildning gjorde. Svarande med universitets- eller högskoleutbildning sade sig också i högre utsträckning fästa vikt vid att människor från olika miljöer möts samt ansåg oftare att det är viktigt att förstärka etniska minoriteters rätt till sitt eget språk och kultur.

Internationella jämförande undersökningar

World Values Survey är en följd av undersökningar som utvecklats för att mäta dominerande värderingar i olika länder, bl.a. om religion, politik och ekonomiskt och socialt liv. Enligt undersökningarna kan två dominerande dimensioner beskriva de stora värderingsskillnaderna mellan människor i olika delar av världen. Den ena dimensionen står för graden av sekularisering, vilken speglar värderingar med koppling till religion och tradition kontra en sekulär hållning. Den andra dimensionen avspeglar graden av individualisering, dvs. värderingar kopplade till överlevnad kontra självförverkligande. Studien visar naturligtvis på genomsnittliga värden i varje land och är på så sätt en stark förenkling.

De traditionella värderingarna centreras kring religion och familj. De utmärks av att religion och gudstro spelar en central roll i livet, av en stark uppslutning kring och hög värdering av kärnfamiljen och av respekt för auktoriteter. De sekulära och emancipativa frihetsvärderingarna, nedan förkortade till ”frihetliga värderingar”, karaktäriseras av avstånds-tagande från auktoriteter som utövas av religiösa institutioner, av familjen som normativ institution för den primära sociala gruppen och av en nation med anspråk på underordning och pliktuppfyllelse från medborgarnas sida. De frihetliga värderingarna utmärks också av att individuell identitet och integritet prioriteras framför ekonomisk trygghet, av subjektiv livstillfredsställelse, av acceptans för sociala minoriteter, av förtroende och tillit till andra och av deltagande i olika

typer av protesthandlingar, som namninsamlingar och köpbojkotter. Enligt World Values Survey kan de värderingar som dominerar bland befolkningen i Sverige beskrivas som mycket dominerade av s.k. sekulära frihetliga värderingar.

Enligt World Values Survey är attityderna hos en befolkning tydligt kopplade till landets ekonomiska utveckling. Allteftersom det ekonomiska väståndet ökar blir sekulariserade värderingar och frågor om självförverkligande allt mer dominerande bland befolkningen, generellt sett. Globaliseringen tycks innebära att allt fler länder värderingsmässigt drar åt samma håll som Sverige och till att skillnaderna mellan länder långsamt jämnas ut. De senaste studierna visar dock att sekulariseringen avstannat något eller till och med gått tillbaka något i vissa länder, medan de nordiska länderna fortsatt att röra sig åt det sekulära och individualiserade hållet.

Som redan påpekats är det viktigt att observera att undersökningen bygger på en generaliserad uppfattning om de värderingar som karaktäriserar länderna. Inom varje land finns en heterogen befolkning där värderingarna kan skilja sig stort mellan olika individer och grupper. För arbete i värdegrundsfrågor, både inom Sverige och på europeisk eller internationell nivå, kan resultaten ändå vara av intresse. Det kan behövas en medvetenhet om att de värderingar som dominerar i Sverige ofta skiljer sig mot värderingar som dominerar i länder utanför Norden. En inkluderande värdegrundsdialog bör bygga på ömsesidig lyhördhet och respekt för åsiktsskillnader. Det kan vara lätt att de värderingar som i en grupp utgör norm tas för självklara och kanske inte ens uttalas, medan människor som inte delar dessa uppfattningar avstår från att yttra sig. För att arbetet med dialog om värdegrundsfrågor ska kunna föras på ett djupare och mer reflekterande plan är det därför nödvändigt att skapa förutsättningar för öppna samtal.

4.3 Dialogvärdegrund.nu

Under hösten 2008 skapades en webbplats för aktörer som arbetar med värdegrundsfrågor, framför allt demokrati och mänskliga rättigheter. Webbplatsen, som administreras av Ungdomsstyrelsen, har till syfte att sprida kunskap om dialog i värdegrundsfrågor och visa på goda exempel och möjligheter att delta i verksamhet med inriktning på värdegrundsfrågor. Webbplatsen har givits en interaktiv utformning så att organisationer som arbetar med dialog och frågor om demokrati och mänskliga rättigheter kan registrera sig och därefter själva publicera material på webbplatsen. Där samlas således information av, om och för organisationer som arbetar med demokrati och mänskliga rättigheter på en och samma plats.

Webbplatsen innehåller funktioner som syftar till att underlätta för informations-, kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan organisationer och andra aktörer som arbetar med frågor om demokrati och mänskliga rättigheter. Det finns också ett gemensamt kalendarium för aktiviteter på detta område som organisationerna arrangerar. Organisationerna kan presentera sig i en adressbok för att underlätta kontaktskapande. Vidare

finns länkar till andra hemsidor med information i frågor om demokrati och mänskliga rättigheter. Skr. 2009/10:106

I februari 2010 var cirka 150 organisationer och andra aktörer aktiva på webbplatsen Dialogvärdegrund.nu.

4.4 Dialogmessa 2008

I syfte att synliggöra och stärka pågående arbete med värdegrundsfrågor samt bana väg för nya samarbeten arrangerade Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) en mässa för organisationer inom det civila samhället och andra aktörer under hösten 2008. Ett syfte med mässan var att inspirera föreningar och organisationer att särskilt inkludera människor som vanligtvis inte deltar i det offentliga samtalet. Under två dagar samlades drygt 200 personer från 109 organisationer för att få inspiration till arbete med värdegrundsfrågor, framförallt genom workshops och presentationer där de kunde ta del av varandras metoder.

4.5 Urban Dialog 2009

Konferensen Urban Dialog anordnades av Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) i samverkan med Ungdomsstyrelsen och Botkyrka kommun i juni 2009. Syftet med konferensen var att de 21 kommuner som tecknat lokala utvecklingsavtal med staten skulle få konkreta metoder och verktyg för hur man kan arbeta med värdegrundsfrågor i samband med urbant utvecklingsarbete. Konferensen var ett steg i att stimulera och diskutera arbete med värdegrundsfrågor på lokal nivå.

Mötets målgrupper var aktörer som är aktiva i det lokala utvecklingsarbetet eller deltar i de lokala partnerskapen i kommuner och stadsdelar med lokala utvecklingsavtal. Bland de drygt 100 deltagarna fanns representanter för föreningar, församlingar och andra aktörer från det civila samhället, kommunala förtroendevalda och tjänstemän, samt tjänstemän från Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Polisen.

Vid konferensen användes bl.a. metoden Open Space. Metoden utgår från deltagarnas egna kunskaper, erfarenheter, frågor och svar och ger alla möjlighet att diskutera och nätverka kring de ämnen som engagerar dem mest.

4.6 Idérum

Under 2008 knöts en grupp personer med hög kompetens om och stor erfarenhet av frågor om gemensamma värden till värdegrundssatsningen genom bildandet av ett råd som kommit att kallas Idérum. Deltagarna i Idérummet har träffats under 2008, 2009 och 2010. Perspektiv och diskussioner från Idérummet har dels tjänat som inspiration för regeringens arbete, dels förts ut i dialogarbetet, bl.a. genom webbplatsen Dialogvärdegrund.nu (se avsnitt 4.3).

Frågor om samhällets värdegrund, såsom denna manifesteras i regler om det demokratiska styrelseskicket och de mänskliga rättigheterna, behandlas inom en rad departement inom Regeringskansliet och av flera statliga myndigheter. Eftersom arbetet för demokratin och de mänskliga rättigheterna i hög grad är tvärsektorielt bedrivs det inom många områden. I detta avsnitt redovisas några exempel på sådant arbete i syfte att sätta värdegrundsdialogen i ett bredare sammanhang. Vidare ges några exempel på annat värdegrundsarbete inom staten.

Det bör observeras att redovisningen inte är fullständig. Urvalet av de verksamheter som beskrivs nedan har gjorts utifrån två kriterier. *För det första* beskrivs verksamheter som uttryckligen behandlar frågor om dialog, reflektion eller en ökad medvetenhet om demokratin och de mänskliga rättigheterna på ett mer generellt plan. Arbete som bedrivs kring en enskild rättighetsfråga, tex. arbete mot diskriminering på en viss grund, har dock uteslutits av utrymmesskäl. *För det andra* beskrivs statliga verksamheter som uttryckligen betecknats som ”värdegrundsarbete” och som helt eller delvis berör mer allmänna frågor om demokratin och de mänskliga rättigheterna.

Även om de sistnämnda verksamheterna inte alltid fokuserar på precis samma frågor som de är centrala i denna skrivelse nämns de kortfattat i syfte att illustrera hur olika ”värdegrundsverksamheter” inom staten förhåller sig till varandra. En genomgång av sådana verksamheter visar att begreppet ”värdegrund” används i skiftande betydelser. Ofta används det som en sammanfattande benämning på de normer som medarbetarna, medlemmarna eller deltagarna i en verksamhet identifierar som grundläggande för just den verksamheten. Det kan t.ex. handla om att en myndighet ska verka utifrån ledord som effektivitet, opartiskhet, rättssäkerhet och service. Inom ramen för värdegrundsdialogen är det däremot inte ett syfte att fastställa värdegrunden utan att samtala och reflektera om samhällets värdegrund. Detta är en skillnad som bör noteras inför redovisningen nedan.

Arbete för att förankra och utveckla demokratin

I april 2008 gav regeringen en utredare i uppdrag att utreda möjligheterna att fatta beslut på distans och överväga om detta föranleder behov av särskilda rättsliga åtgärder. Beslutsfattande på distans skulle kunna underlätta rekryteringen av förtroendevalda inom vissa grupper av medborgare och därmed stärka det demokratiska deltagandet. Uppdraget redovisades i maj 2008. I rapporten framförs att möjligheten att delta i sammanträden på distans kan lösas genom att det införs uttryckliga regler om detta i kommunallagen (1991:900). Enligt förslaget bör det vara frivilligt för kommunerna att införa möjligheten att delta i sammanträden på distans. Förslaget bereds inom Regeringskansliet.

Medborgarnas möjligheter att vara delaktiga i den politiska beslutsprocessen kan även stärkas genom nya metoder och utökad användning av Internet. IT-verktyg kan förbättra dialogen mellan

medborgare och myndigheter och göra den politiska beslutsprocessen mer transparent och tillgänglig. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) bedriver sedan 2006 projektet Medborgardialog i syfte att stödja kommuner och landsting i deras arbete med att stärka medborgarförankringen. Inom ramen för detta projekt stödjer regeringen sedan 2007 ett IT-utvecklingsprojekt för att utarbeta metoder och verktyg som kan underlätta medborgarnas deltagande i de politiska beslutsprocesserna. Exempel på verktyg som har utvecklats är elektroniska medborgarförslag, SMS-frågeverktyg och chattverktyg. Sedan senhösten 2009 har verktygen börjat testas av kommuner och landsting. Senast den 15 maj 2010 ska SKL lämna en rapport om hur IT-verktyg kan vara ett stöd för medborgardialogen. Hela projektet ska slutredovisas senast den 31 mars 2011.

Politiken för det civila samhället

I en levande demokrati behövs ett starkt civilt samhälle där den enskilde kan delta och har möjligheter att bl.a. påverka beslutsfattandet i samhället. Ett sådant deltagande stärker den representativa demokratin som styrelseform. I december 2009 överlämnade regeringen propositionen *En politik för det civila samhället* (prop. 2009/10:55) till riksdagen. I propositionen föreslår regeringen att målet för politiken för det civila samhället ska vara att förbättra villkoren för det civila samhället som en central del av demokratin. Detta ska ske, i dialog med det civila samhällets organisationer, bl.a. genom att utveckla det civila samhällets möjligheter att göra människor delaktiga utifrån engagemanget och viljan att påverka den egna livssituationen eller samhället i stort. Vidare ska förutsättningarna stärkas för det civila samhället att bidra till samhällsutvecklingen och välfärden både som röstbärare och opinionsbildare och med en mångfald verksamheter. Riksdagen har i mars 2010 fastställt målet för politiken för det civila samhället (bet. 2009/10:KrU7, rskr. 2009/10:195).

Det civila samhällets organisationer, bl.a. folkbildningsorganisationerna, har en mycket stor betydelse för att sprida kunskap och medvetenhet om demokratis funktionssätt, liksom som arena för demokratisk debatt och dialog. Det civila samhällets organisationer spelar också en viktig roll i arbetet för de mänskliga rättigheterna. Det är angeläget att alla som så önskar har möjlighet att delta i det civila samhällets organisationer. I propositionen förklarar regeringen sin avsikt att genomföra flera åtgärder för att förbättra det civila samhällets villkor och möjligheter att göra ännu fler människor delaktiga (se vidare avsnitt 5.4.4).

Idrottspolitiken är en särskild del av politiken för det civila samhället. I idrottspropositionen (prop. 2008/09:126) uttalas att staten aktivt ska stödja en fri och självständig idrottsrörelse, byggd på ideellt engagemang, som bedriver en bred verksamhet, värnar om god etik, ger lika förutsättningar för flickor och pojkar, kvinnor och män, arbetar aktivt för integration samt värnar om demokratisk utveckling och delaktighet. En utgångspunkt i idrottspolitiken är att alla – oavsett ålder, kön, sexuell läggning samt social, etnisk och kulturell bakgrund och eventuell funktionsnedsättning – ska vara lika välkomna inom idrotten. Idrotts-

rörelsens jämställdhetsarbete kan inte enbart bedömas utifrån den könsmässiga fördelningen i styrelser och på andra ledande befattningar, utan måste även innefatta flickor och pojkars, kvinnors och mäns lika tillgång till lokaler, utrustning och ekonomiskt stöd för att utöva sin idrott. All verksamhet inom barn- och ungdomsidrotten som får statliga bidrag bör också vara förenlig med konventionen om barnets rättigheter. Ett barnrättsperspektiv bör därför ligga till grund för statens stöd till idrotten.

Riksidrottsförbundet och SISU Idrottsutbildarna samarbetar sedan några år tillbaka med att skapa en gemensam vision och värdegrund inom hela idrottsrörelsen. I denna värdegrund ingår bl.a. föreningsdemokrati, delaktighet och allas rätt att vara med i idrottsverksamhet utifrån sina förutsättningar, oavsett nationalitet, etniskt ursprung, religion, ålder, kön eller sexuell läggning samt fysiska och psykiska förutsättningar. Idrottsrörelsen ska enligt sitt eget idéprogram följa FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, konventionen om barnets rättigheter och konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Värdegrundsarbetet, som har stor betydelse för hur barn- och ungdomsidrotten bedrivs och utvecklas, sker inom ramen för den särskilda satsningen Idrottslyftet, som bl.a. har omfattat utbildnings- och kommunikationsinsatser för att få till stånd diskussioner om dessa frågor.

Arbetet för de mänskliga rättigheterna

Regeringens arbete för de mänskliga rättigheterna på nationell nivå bedrivs bl.a. utifrån skrivelsen *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006–2009* (skr. 2005/06:95). Regeringens långsiktiga mål i arbetet för de mänskliga rättigheterna är att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna. Med detta avses att de mänskliga rättigheterna, såsom de uttrycks genom Sveriges internationella åtaganden, inte får kränkas. Viktiga metoder för att uppnå målet är att öka kunskapen och medvetenheten om de mänskliga rättigheterna samt att förbättra samordningen av arbetet för de mänskliga rättigheterna.

Den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna innehåller en rad åtgärder som bidrar till målet att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna samt att öka kunskapen och medvetenheten om de mänskliga rättigheterna. Ytterst handlar arbetet om att de internationella konventioner om mänskliga rättigheter som Sverige anslutit sig till ska respekteras i alla delar av den offentliga förvaltningen och att människor ska ha kunskap och vara medvetna om sina och andras rättigheter. Det arbete som bedrivs utifrån handlingsplanen omfattar även samtal och reflektion om de mänskliga rättigheterna som en central del av samhällets värdegrund och har således kopplingar till värdegrundsdialogen.

Handlingsplanen utarbetades i en öppen process, vilken i sig bidrog till omfattande dialog och reflektion om de mänskliga rättigheterna och deras konkreta betydelse i olika verksamheter som bedrivs av bl.a. statliga myndigheter, kommuner och landsting. I denna process deltog ett stort antal myndigheter och organisationer, framför allt organisationer

inom det civila samhället, med synpunkter på vilka problem som finns i Sverige när det gäller respekten för de mänskliga rättigheterna samt vilka åtgärder som borde vidtas för att främja rättigheterna.

Som ett led i handlingsplanen har Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige inrättats. Delegationens uppdrag är att, med utgångspunkt i den nationella handlingsplanen, stödja det långsiktiga arbetet med att säkerställa full respekt för mänskliga rättigheter i Sverige (dir. 2006:27). Inom ramen för detta uppdrag ska delegationen:

- stödja statliga myndigheter, kommuner och landsting i arbetet med att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna i verksamheten,
- utarbeta och genomföra strategier för ökad information och kunskap om de mänskliga rättigheterna hos olika målgrupper i samhället,
- stimulera det offentliga samtalet om mänskliga rättigheter, samt
- lämna förslag på hur det fortsatta stödet för arbetet för full respekt för de mänskliga rättigheterna i Sverige kan erbjudas efter det att delegationen avslutat sitt uppdrag.

Delegationen beräknas slutföra sitt uppdrag i september 2010.

I ett av sina delbetänkanden (*Rapporter från en MR-verkstad*, SOU 2008:45) beskriver delegationen aktiviteter som den har genomfört för att informera och sprida kunskap om mänskliga rättigheter i Sverige. Delegationen har bl.a. bedrivit ett arbete med s.k. MR-dilemman, dvs. situationer där olika rättigheter kommer i konflikt med varandra (se även avsnitt 5.4.1).

Arbete mot diskriminering

Regeringen har genom en samlad och förstärkt diskrimineringslagstiftning och myndigheten Diskrimineringsombudsmannen skapat förutsättningar för att diskrimineringen ska bekämpas mer effektivt. Den nya diskrimineringslagen (2008:567) trädde i kraft den 1 januari 2009. Samma dag påbörjade Diskrimineringsombudsmannen sin verksamhet. Arbetet med att säkerställa samma skydd oavsett diskrimineringsgrund och att lagstiftningen är så effektiv och heltäckande som möjligt måste även i fortsättningen ha högsta prioritet. Flera frågor utreds nu i detta syfte. Det gäller bl.a. frågan om ett skydd mot diskriminering på grund av ålder ska införas på de samhällsområden som i dag saknar ett sådant skydd i diskrimineringslagen. En annan fråga som utreds är om bristande tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning ska ses som en form av diskriminering. Ytterligare en fråga som nyligen har utretts är hur krav på aktiva åtgärder mot diskriminering kan göras tydliga, skarpa och kopplas till en verkningfull sanktion samt om krav på aktiva åtgärder bör utvidgas till fler diskrimineringsgrunder och fler samhällsområden (SOU 2010:7).

Arbete mot rasism, homofobi och andra former av intolerans har kopplingar till insatser mot diskriminering. Det statliga stödet inom området omfattar bland annat ekonomiskt stöd till organisationer inom det civila samhället som bedriver verksamheter mot diskriminering, rasism och liknande former av intolerans, samt stöd till organisationer för homosexuella, bisexuella, transexuella och personer med könsöver-

Arbete för jämställdhet

Målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Jämställdhetsintegrering är regeringens huvudsakliga strategi i arbetet för att uppnå de jämställdhetspolitiska målen. Jämställdhetsintegrering innebär att beslut inom alla politikområden ska präglas av ett jämställdhetsperspektiv. Eftersom jämställdhet mellan kvinnor och män skapas där ordinarie beslut fattas, resurser fördelas och normer skapas måste jämställdhetsperspektivet finnas med i det dagliga arbetet. Detta ställer stora krav på reflektion kring och medvetenhet om jämställdhet. Arbetet med jämställdhetsintegrering bidrar därför till att öka medvetenheten om och stimulera till samtal om jämställdhet som en del av samhällets värdegrund. Under perioden 2004–2010 genomförs ett omfattande utvecklingsarbete i Regeringskansliet för att genomföra jämställdhetsintegrering. Utgångspunkten för utvecklingsarbetet är att skapa bestående förändringar av de ordinarie arbetsätten i syfte att tydligare integrera jämställdhetsperspektivet i Regeringskansliets verksamhet.

Regeringen presenterade 2007 en handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (skr. 2007/08:39). Inom ramen för det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck har bl.a. projektstöd givits för att utveckla olika former av samtal med ungdomar och föräldrar. Andra exempel på uppdrag inom handlingsplanen där olika typer av dialog har använts som metod är Brottsoffermyndighetens utbildningsprogram för förbättrat bemötande av sexualbrottsoffer, där bl.a. interaktiv teater har använts. Åklagarmyndigheten har i sitt kompetensutvecklingsarbete i brottsofferfrågor tagit fram en arbetsmodell som utgår från deltagarnas egen aktivitet och egna erfarenheter för att inleda diskussioner om åklagares bemötande av brottsoffer. Den virtuella ungdomsmottagningen UMO har engagerat unga kvinnor och män i dialog kring sexualitet och hälsa.

Regeringen har 2009 lämnat i uppdrag till Statistiska centralbyrån (SCB) att genomföra en undersökning bl.a. med syfte att få ökad kunskap om på vilka grunder föräldrar fattar beslut som rör barn och arbete, t.ex. om besluten styrs av egna värderingar, eller om släktingar, arbetsgivare eller andra påverkar besluten. Vidare planeras en attitydundersökning om synen på jämställdhet att genomföras under 2010.

Arbete för barnets rättigheter med utgångspunkt i barnkonventionen

Syftet med regeringens barnrättspolitik är att ta tillvara och stärka barnets rättigheter och intressen i samhället med utgångspunkt i konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen). Med barn avses personer under 18 år. Staten har genom att ansluta sig till konventionen åtagit sig att genom lämpliga åtgärder förverkliga barnets rättigheter. Det skydd för barnets rättigheter som stadgas i barnkonventionen utgör en del av det

internationella och nationella skyddet av de mänskliga rättigheterna och är därmed även en del av samhällets värdegrund.

I barnrättspolitikerna är barnrättsperspektivet centralt. Eftersom barnrättsperspektivet ska genomsyra all politik och alla verksamheter som berör barn är barnrättspolitikerna sektorsövergripande. I detta arbete finns det ett fortlöpande behov av kunskaper om barnets rättigheter och om hur de kan omsättas i praktisk handling inom en rad sektorer i samhället. För att kunna tillvarata sina rättigheter behöver även barn och unga återkommande få information och kunskap om vilka rättigheter de har och göras delaktiga i beslut som rör dem. Det är också viktigt att ha tillgång till underlag om hur barnets rättigheter tillgodoses inom olika områden, få reda på brister, följa upp tillämpningen av lagstiftning som rör barn och utvärdera hur barnkonventionsarbetet fortskrider.

I mars 2008 lämnade regeringen skrivelsen *Barnpolitiken – en politik för barnets rättigheter* (skr. 2007/08:111) till riksdagen. Regeringen redogör i skrivelsen för hur politiken på området ska utformas för att stärka barnets rättigheter och tillämpningen av barnkonventionen utifrån vissa prioriterade områden. Dessa områden är ett förstärkt strategiskt arbete med att implementera barnkonventionen, stöd i föräldraskapet, bekämpandet av våld mot barn samt främjandet av barns psykiska hälsa. Nedan beskrivs några av de insatser som särskilt syftar till ökad kunskap och dialog om barnets rättigheter i samhället.

Vart femte år lämnar medlemsstaterna en rapport om det nationella genomförandet av barnkonventionen till FN:s barnrättskommitté. I september 2007 lämnades den senaste svenska rapporten, vilken behandlades av kommittén i maj 2009. Rekommendationerna från kommittén omfattade både positiva omdömen vad gäller det svenska arbetet och förslag på förbättringar inom vissa områden. Som ett led i att följa upp rekommendationerna avser regeringen att bjuda in organisationer inom det civila samhället som är aktiva i barnrättsfrågor till dialog. Syftet med dialogen är att utbyta erfarenheter och åsikter inför det fortsatta arbetet för att säkerställa full respekt för barnets rättigheter i Sverige.

Barnombudsmannen har fått i uppdrag av regeringen att översätta barnkonventionen till samtliga svenska minoritetsspråk. Att ha tillgång till barnkonventionen på det egna språket kan underlätta en fördjupad diskussion och reflektion i frågor kopplade till konventionen som är viktiga för den specifika gruppen. En barnanpassad version av konventionen ska även tas fram och översättas till minoritetsspråk. Konventionen och den barnanpassade versionen ska vidare göras tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. Särskilda medel har tilldelats Barnombudsmannen för uppdragets genomförande.

Regeringen har också tilldelat Barnombudsmannen särskilda medel som initial delfinansiering för att i samarbete med Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Barnrättsakademien vid Örebro Universitet genomföra de första Barnrättsdagarna 2010. Syftet med Barnrättsdagarna är att via tematiserade årliga konferenser sprida kunskap och inspirera till ett fördjupat arbete för att genomföra barnkonventionen i kommuner, landsting och regioner. Målgruppen är politiker, tjänstemän och verksamhetsföreträdare i ledande ställning inom både stat, kommun och landsting vars arbete rör barn och ungdomar, men även praktiker och organisationsföreträdare som har intresse av barnrättsfrågor. Regeringen

har vidare tilldelat Barnombudsmannen särskilda medel för att anordna regionala konferenser för att främja kunskaps spridning och barns delaktighet samt medel till organisationen Plan Sverige för att sprida kunskap om barnkonventionen.

Ungdomars inflytande i demokratin

Som beskrivits ovan (avsnitt 3.3) är ett av de övergripande målen för den svenska ungdomspolitikerna att alla ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande. Att främja ungas inflytande är också ett av de gemensamma målen inom det ungdomspolitiska samarbetet i EU.

I skrivelsen *En strategi för ungdomspolitikerna* (skr. 2009/10:53) redogör regeringen för inriktningen på det framtida ungdomspolitiska arbetet. Strategin beskriver utgångspunkter för ungdomspolitikerna samt ett antal utmaningar som är strategiska för att uppnå de ungdomspolitiska målen. I skrivelsen presenteras också ett handlingsprogram med åtgärder inom ungdomspolitikernas fem huvudområden, bl.a. inom området inflytande och representation.

Som en åtgärd i handlingsprogrammet har regeringen givit Ungdomsstyrelsen i uppdrag att under 2010 genomföra en tematisk analys av ungdomars levnadsvillkor inom huvudområdet inflytande och representation. Analysen ska beröra flera aspekter av ungas inflytande, såsom inflytande i den representativa demokratin, det ideella engagemanget och känslan av att ha inflytande över sitt eget liv. Andra områden som analysen bör belysa är ungas känsla av delaktighet i samhället, attityden till och förtroendet för demokratin samt ungdomsorganisationernas arbete i utanförskapsområden. Slutligen ska analysen även beröra de formella rättigheter som unga har.

Att vara aktiv i en förening kan fungera som ett stöd för den personliga utvecklingen och stärka förståelsen för demokratin. Ungas politiska intresse och engagemang väcks till liv genom diskussioner om politik och andra samhällsfrågor. Föreningslivet är en viktig arena för diskussion och dialog. Varje år tar nästan 100 nationella ungdomsorganisationer del av statens stöd till ungas egen organisering. Under 2009 delade 93 ungdomsorganisationer på cirka 247 miljoner kronor sammanlagt i form av statsbidrag och från AB Svenska Spels överskott.

Europarådets kampanj *All Different All Equal* genomfördes i 42 länder mellan juni 2006 och september 2007. Kampanjens tema var mångfald, mänskliga rättigheter och delaktighet. Sverige stod under 2007 värd för Europarådskampanjens avslutningskonferens. Avslutningskonferensens tema var jämställdhet med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna och med särskilt fokus på frågor som rör förtryck i hederns namn.

Den svenska delen av kampanjen genomfördes under namnet Alla olika – Alla lika. Kampanjen pågick mellan november 2007 och december 2009 och kan beskrivas som en kampanj för alla ungas rätt att vara sig själva, mot fördomar och diskriminering. Kampanjen drevs av ungdomsorganisationer och koordinerades av Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer (LSU). Kampanjens utbildningar om diskriminering och fördomar fick stor spridning. Inom ramen för kampanjen har skoltournéeer genomförts där frågor om fördomar och

likabehandling ventilerats i klassrum och personalgrupper, utbildningsmaterialet O/LIKA har tagits fram, en rad möten, utbildningar och events har genomförts och en webbplats har inrättats. Alla dessa delar av kampanjen var verktyg för dialog och reflektion.

Värdegrundsarbetet i skolan

Begreppet värdegrund började framför allt diskuteras av Läroplanskommittén i dess betänkande *Skola för bildning* (SOU 1992:94). I läroplanernas (Lpo 94, Lpf 94 samt Lpfö 98) inledande kapitel om skolans värdegrund och uppdrag slås det fast att skolan vilar på demokratins grund och att

”Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.”

Skolan har genom skollagen, läroplanerna och kursplanerna ett tydligt demokratiuppdrag. Uppdraget innefattar att verksamheten i skolan ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar, ge kunskap om demokratins innehåll och form samt verka för demokratiska arbetsformer. Alla som arbetar i skolan ska också främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Både skollagstiftningen och arbetsmiljölagstiftningen ger eleverna rätt till inflytande. Det är upp till varje skola att tillsammans med eleverna komma överens om hur elevernas inflytande ska organiseras och genomföras.

Även om den svenska skolan ska ge alla elever en förståelse för de grundläggande värdena demokrati och mänskliga rättigheter, visar flera undersökningar att skolans värdegrundsarbete behöver stärkas. Statens Skolverk (Skolverket) har därför fått i uppdrag att främja, stärka och sprida kunskap om skolans värdegrund. I Skolverkets uppdrag ingår bl.a. att genomföra en uppföljande studie av skolornas värdegrundsarbete, att utveckla ett verksamhetsanpassat stödmaterial för skolornas värdegrundsarbete samt att utarbeta ett särskilt stödmaterial om diskriminering och kränkande behandling.

Skollagen anger att skolan aktivt ska motverka alla former av kränkande behandling, bl.a. mobbning. I sitt arbete mot kränkande behandling behöver skolans personal kunskap, byggd på vetenskap och väl beprövad erfarenhet, om hur mobbning förebyggs, upptäcks och bemöts. Skolverket har fått i uppdrag att utforma en utbildningssatsning om forskningsbaserade åtgärdsprogram mot mobbning. Syftet med satsningen är att minska förekomsten av mobbning i skolan genom att sprida kunskap om förebyggande och åtgärdande metoder. Inom ramen

för uppdraget ska Skolverket även utvärdera effekterna av befintliga metoder mot mobbning som används i skolor. Uppdraget ska slutrapporteras senast den 1 november 2010.

I läroplanerna för det obligatoriska och frivilliga skolväsendet beskrivs jämställdhet som en viktig del av skolans värdegrund. Av läroplanerna framgår även att skolan aktivt och medvetet ska främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter samt att skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Regeringens utgångspunkt för jämställdhetsarbetet i skolan är att alla elever ska få pröva och utveckla sina förmågor och intressen utan att hindras av stereotypa könsroller. I en jämställd skola är studie- och yrkesvalen individuella och inte könsbundna. I juni 2008 inledde regeringen en satsning på jämställdhet i skolan. I satsningen, som pågår 2008–2010, ingår bland annat inrättandet av en jämställdhetsdelegation för skolan (dir. 2008:75) och ett uppdrag till Skolverket att främja jämställdhetsinsatser i skolan. Delegationen ska utifrån skolans värdegrundsuppdrag lyfta fram och utveckla kunskap om jämställdhet i skolan. I juli 2009 lämnade delegationen delbetänkandet *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* (SOU 2009:64). Uppdraget ska slutredovisas senast den 30 november 2010. I Skolverkets uppdrag ingår att fördela utvecklingsmedel för jämställdhetsarbete i skolan och att erbjuda fortbildning för lärare och annan skolpersonal om bl.a. könsroller, hederstraditioner samt sex- och samlevnadsundervisning. Uppdraget ska slutrapporteras senast den 31 december 2010.

En social sammanhållning som omfattar alla delar av befolkningen förutsätter att elever får kunskap om de nationella minoriteternas kultur som en del av den svenska kulturen och kulturarvet. I läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklasser och fritidshemmet (Lpo 94, SKOLFS 1994:1) och läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94, SKOLFS 1994:2) anges att eleverna efter genomgången grundskola, gymnasieskola och gymnasial vuxenutbildning ska ha kunskap om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia. Skolverket kommer under våren 2010 att sända ut en uppdaterad version av broschyren *Nationella minoriteter i skolan* till kommuner och skolor. Myndigheten kommer vidare att ge ut en antologi riktad till barn från förskoleklassen till årskurs 6. Antologin innehåller texter på alla nationella minoritetsspråk och på svenska och speglar de nationella minoriteternas kulturer. Skolverket har också tagit fram ett samtalsmaterial kring förskolebarn och skolbarn som tillhör den romska minoritetsgrupp som talar dialekten kaale.

Integrationspolitiken – en politik för lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter

I regeringens skrivelse *Egenmakt mot utanförskap – regeringens strategi för integration* (skr. 2008/09:24) redovisas sju strategiska områden och frågeställningar som integrationspolitiken fokuserar på under mandatperioden. Ett sådant område är arbetet med värdegrundsfrågor i ett samhälle som präglas av en tilltagande mångfald. Dialog om samhällets värdegrund kan bidra till integration och social sammanhållning.

Den som bosätter sig i ett nytt land behöver kunskap om det nya samhället. Det kan t.ex. gälla kunskap om lagar, skrivna eller oskrivna regler, traditioner och värderingar, men också sådant som individens rättigheter och skyldigheter samt hur det demokratiska systemet fungerar. Det finns därför behov av att säkerställa kvaliteten i informationen. I november 2009 beslutade regeringen om direktiv till en särskild utredare som ska utarbeta förslag till utformning och reglering av kommunernas samhällsorientering för nyanlända invandrare (dir. 2009:101). Samhällsorienteringen ska behandla frågor om samhällets grundläggande värden, såsom demokrati och alla människors lika värde, och bör ge utrymme för dialog och reflektion. Utredaren ska vidare bl.a. undersöka förutsättningarna att erbjuda samhällsorientering till andra nyanlända än dem som omfattas av den av regeringen föreslagna lagen om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare (se prop. 2009/10:60). Detta skulle innebära att en större krets nyanlända än vad som nu är fallet skulle få del sådan information. Utredningen har lämnat ett delbetänkande i mars 2010 (SOU 2010:16). Slutbetänkandet ska lämnas senast den 17 maj 2010.

Regeringen har tecknat lokala utvecklingsavtal med 21 kommuner rörande 38 stadsdelar där utanförskapet är utbrett. Avtalen gäller för perioden 2008–2010. Avtalen anger, tillsammans med innehållet i förordningen (2008:348) om urbant utvecklingsarbete, former och inriktningar för statliga myndigheters samverkan med kommunerna i syfte att minska utanförskapet i stadsdelarna. Som en del av det urbana utvecklingsarbetet verkar kommuner som har tecknat lokala utvecklingsavtal för dialog om samhällets värdegrund i stadsdelarna. Detta arbete ska syfta till att främja sammanhållning och integration i stadsdelarna.

Den nationella konferensen Urban Dialog 2009 (juni 2009), som nämnts ovan (avsnitt 4.5) var ett sätt att synliggöra goda exempel om hur värdegrundsfrågorna kan lyftas fram i det urbana utvecklingsarbetet. Vidare genomförde Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) under hösten 2009 den årliga revideringsdialogen med kommuner med lokala utvecklingsavtal. Som en del av denna dialog har arbetet med värdegrundsfrågor följts upp med fokus på hur man i stadsdelarna arbetar konkret med sådana frågor och hur det införlivats i det urbana utvecklingsarbetet.

Under 2009 och 2010 låter regeringen genomföra flera utvärderingar av såväl formerna för som resultaten av det urbana utvecklingsarbetet. Utvärderingarna kommer att utgöra en grund för regeringens ställningstagande om utformningen av det urbana utvecklingsarbetet efter den nuvarande avtalsperioden.

Värdegrundsarbete inom rättsväsendet

Det är en förutsättning för social sammanhållning att allmänheten känner förtroende för myndigheterna samt för att dessa behandlar enskilda rättvist och rättssäkert. Myndigheterna inom rättsväsendet bedriver ett värdegrundsarbete som behandlar anställdas förhållningssätt och attityder till individen. Poliser, åklagare och domare har långtgående maktbefogenheter och fattar dagligen beslut som påverkar människors liv och tillvaro. Alla enskilda som kommer i kontakt med myndigheterna har rätt

att bli bemötta med respekt och professionalism. Ett gott bemötande av enskilda är också viktigt för att förtroendet för myndigheterna ska upprätthållas och är även ett led i myndigheternas arbete med att på bästa sätt fullgöra sina samhällsuppgifter. Ytterst är det en rättssäkerhetsfråga att säkerställa att domstolarna och myndigheterna inom rättsväsendet får bästa möjliga underlag för sina domar och beslut. Medborgarnas förtroende för rättsväsendet i allmänhet och domstolarna i synnerhet är av central betydelse i en demokratisk rättsstat.

Myndigheterna inom rättsväsendet arbetar kontinuerligt med värdegrundsfrågor. Formerna för detta arbete varierar och kan t.ex. omfatta utbildningar, seminarier och utvecklingsprojekt. Inom Polisen har ett arbete med att ta fram en nationell gemensam värdegrund bedrivits i projektform mellan mars 2007 och januari 2009. Bred delaktighet var ett ledord genom hela processen och samtliga medarbetare bjöds in att ge sitt bidrag till arbetet. Nästan 20 000 medarbetare deltog. Rikspolischefen fastställde Polisens värdegrund i januari 2009. Värdegrunden ska arbetas in i riktlinjer och styrande dokument så att den genomsyrar hela verksamheten.

Åklagarmyndigheten arbetar med att ta fram en vision för sin verksamhet, där diskussionerna rör åklagarrollen, omvärldens bild av Åklagarmyndigheten och vilken värdegrund som gäller eller bör gälla. Arbetet beräknas bli klart under våren 2010.

Vidare kan nämnas att regeringen under 2009 gav Domstolsverket i uppdrag att bl.a. initiera, understödja och hålla samman utarbetandet av strategier för Sveriges Domstolars arbete med bemötande av parter och andra personer som kommer i kontakt med domstolarna.

Dialoger för att stärka tilliten mellan befolkningen och myndigheterna på lokal nivå

Under de senaste åren har det vid flera tillfällen förekommit öppna konflikter mellan främst ungdomsgrupper och polis i bostadsområden i storstäderna. I dag saknas i stor utsträckning kunskaper om de bakomliggande orsakerna till dessa händelser. Bl.a. saknas tillräcklig kunskap om hur förbättrade relationer mellan myndighetspersoner och enskilda eller befolkningsgrupper kan skapas. Ett kunnande om hur man bygger relationer mellan individer eller grupper som känner misstro mot myndighetspersoner behöver utvecklas. Det finns även ett stort behov av att utveckla metoder för reflekterande dialoger med människor och befolkningsgrupper.

Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap bedriver projektet Förebyggande säkerhetsarbete – Metoder för möten och dialoger fram till 2011 i samarbete med Sveriges Kommuner och Landsting. Arbetet bedrivs inom ramen för de lokala utvecklingsavtalen. Projektets syfte är att analysera de föreställningar som finns om ”den andre” hos befolkningsgrupper, räddningstjänst, polis och liknande organisationer, att utveckla och pröva olika former för dialog, samt att identifiera bakomliggande orsaker till möjliga krissituationer.

Projektets tyngdpunkt ligger på att utveckla metoder för möten och dialoger. Det bygger på aktiv medverkan av representanter, dels från

olika delar av befolkningen, dels från räddningstjänst, närpolis och andra organisationer som är beroende av goda relationer med allmänheten.

Offentligt etos i statsförvaltningen

I budgetpropositionen för 2007 (prop. 2006/07:1) betonade regeringen behovet av att utveckla ett offentligt etos, dvs. en god förvaltningskultur, inom statsförvaltningen. Det framhölls bl.a. att det är angeläget att de statsanställda har kunskap om och förståelse för förvaltningens grundläggande värden och rollen som statstjänsteman. Vidare sades att ett etiskt förhållningssätt som väcker respekt samt kännetecknas av integritet och gott omdöme måste värnas. I budgetpropositionen för 2009 (prop. 2008/09:1) anförde regeringen att ett tvåårigt projekt om offentligt etos i statsförvaltningen ska genomföras under 2010–2011.

Frågan om en värdegrund i staten har även varit föremål för överväganden i ett antal utredningar. Demokratiutredningen ansåg i sitt slutbetänkande *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet* (SOU 2000:1) att det finns ett behov av att utveckla ett offentligt etos. Frågan togs också upp i Förvaltningskommitténs betänkande *Styra och ställa* (SOU 2008:118). Kommittén föreslog att regeringen ska utforma en gemensam värdegrund för alla anställda i statsförvaltningen och pekade på behovet av att diskussionen om värdegrunden hålls levande i förvaltningen.

Kompetensrådet för utveckling i staten (Krus) har i november 2009 fått i uppdrag av regeringen att leda och samordna ett projekt om offentligt etos. Utgångspunkten för projektet är en gemensam värdegrund i statsförvaltningen som utgår från demokrati och mänskliga rättigheter samt strävar mot rättssäkerhet, effektivitet och medborgarperspektiv. Denna värdegrund utgörs bl.a. av de författningar som är av grundläggande betydelse för statsanställda i deras yrkesroll.

Målet för projektet är att stärka en god förvaltningskultur i statsförvaltningen genom att arbeta med dessa frågor i hela förvaltningen under de närmaste två åren. Projektet handlar om att stärka de anställdas kunskaper om och förståelse för grundläggande värden i statsförvaltningen och för rollen som statstjänsteman. Projektet vänder sig till alla medarbetare med särskilt fokus på chefer.

Nationell värdegrund i äldreomsorgen

Regeringen beslutade i februari 2010 om propositionen *Värdigt liv i äldreomsorgen* (prop. 2009/10:116). I propositionen föreslår regeringen att en bestämmelse införs i socialtjänstlagen (2001:453) om en nationell värdegrund för äldreomsorgen. Värdegrunden anger vad äldreomsorgens inriktning ska vara och kan vara vägledande för värderingar och förhållningssätt inom äldreomsorgen. Värdegrunden innebär att äldreomsorgens verksamhet ska inriktas på att den äldre personen får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande. Värdighet har betydelsen att en person även vid hög ålder har rätt att leva sitt liv utifrån sin identitet och personlighet. Begreppet värdigt liv kan innebära sådant som privatliv och kroppslig integritet, självbestämmande, delaktighet, individanpassning,

insatser av god kvalitet samt gott bemötande. Välbefinnande tar sikte på den subjektivt upplevda känslan av välbefinnande. Regeringen har avsatt 90 miljoner kronor för 2010 och därefter 80 miljoner kronor årligen bl.a. för att implementera värdegrunden i äldreomsorgen. Skr. 2009/10:106

Försvarsmakten

Ett av målen för Försvarsmaktens säkerhetsarbete är att värna Sveriges förmåga att upprätthålla samhällets grundläggande värden, såsom demokrati, rättssäkerhet och de mänskliga rättigheterna. Detta mål utgör samtidigt en utgångspunkt för Försvarsmaktens värdegrundsarbete. Försvarsmakten har definierat värdegrunden som den myndighetskultur som är normen inom Försvarsmakten och som ska vara utgångspunkten för personalens beteende och värderingar. Alla som arbetar och verkar i Försvarsmakten måste förstå och dela värdegrunden. Det innebär också att vissa värderingar och beteenden inte accepteras, t.ex. en människosyn som medför diskriminering och kränkningar av medarbetare eller enskilda, i Sverige eller internationellt. Regeringen har framhållit i budgetpropositionen för 2008 (prop. 2007/08:1) att arbetet med att främja jämlikhet och motverka diskriminering och trakasserier bidragit till att öka Försvarsmaktens förmåga att nå uppsatta mål i dessa frågor och till att synliggöra den problematik som finns.

Värdegrundsarbete inom kulturpolitiken

Det är en central uppgift för kulturpolitiken att tillgodose allas rätt till kultur och att se till att kulturlivet präglas av mångfald. I propositionen *Tid för kultur* (prop. 2009/10:3) framhåller regeringen att en aktiv kulturpolitik ger goda förutsättningar för en levande demokrati. Demokratien främjas av att många olika erfarenheter, tankar och historier tillvaratas och speglas i ett mångfacetterat kulturutbud. Kulturen och konsten innefattar många av de värden och kvaliteter som förknippas med ett gott samhälle, t.ex. yttrandefrihet, kreativitet, humanism, mångfald och öppenhet. Konsten kan också bidra till att ifrågasätta och problematisera invanda föreställningar och tankemönster.

Det är en viktig och självklar uppgift för kulturpolitiken att skydda yttrandefriheten. En mångfald av röster och en fri debatt är en förutsättning för en levande demokrati och en fri åsiktsbildning. Ny teknik har medfört att öppna arenor med stor spridning har gjorts tillgängliga för breda grupper i samhället, inte minst via Internet. Detta har stärkt mångfalden, men leder ibland till att viktiga diskussioner riskerar att drunkna i informationsflödet. De offentliga kulturinstitutionerna och medierna spelar en nyckelroll som arenor och stöd för det gemensamma samtalet och yttrandefriheten. Kulturpolitiken har också en viktig roll när det gäller att främja jämställdhet och motverka alla former av diskriminering.

Trossamfunden erbjuder värdefulla mötesplatser där människor kan få ge uttryck för andliga och existentiella behov och frågeställningar. Den religiösa mångfalden i samhället, liksom engagemanget för etiska och existentiella frågor, medför ökad uppmärksamhet för och förväntningar

på insatser från trossamfunden, både från enskilda och från samhället. Trossamfunden kan genom sin verksamhet bidra till större kunskap, förståelse och respekt för olika trosriktningar. Detta är av stor samhällelig betydelse, inte minst i integrationsprocessen. Kontakter och samverkan mellan olika trossamfund, liksom trossamfundens egen medverkan inom olika samhällsområden, är värdefull. Regeringen har fortlöpande dialog med trossamfunden genom ett särskilt råd, Regeringens råd för kontakt med trossamfunden, som består av representanter från stat och samfund.

Det övergripande syftet med statens stöd till trossamfunden är att skapa förutsättningar för trossamfunden att bedriva långsiktig religiös verksamhet i form av gudstjänst, själavård, undervisning och omsorg. Ansökningar om bidrag prövas av Nämnden för statligt stöd till trossamfund (SST). Genom samverkan mellan SST och trossamfunden behandlas angelägna frågeställningar kring bl.a. värderingar, respekt och tolerans. Den ökade efterfrågan på kunskap om trossamfunden och deras verksamhet och villkor i olika sammanhang har även inneburit att SST i fortsatt stor omfattning är remissinstans när det gäller bl.a. utredningsförslag.

Vid ministermötet den 7 maj 2007 antog Europarådets ministerkommitté en vitbok om interkulturell dialog som förberetts under två år. Efter omfattande konsultationer, bl.a. en diskussion som riksdagens Europarådsdelegation anordnade i Stockholm i september 2007, fick vitboken en inriktning som syftar till att interkulturell dialog ska främja de mänskliga rättigheterna, demokratin och rättsstatens principer och därmed stärka social sammanhållning i samhällen med allt större kulturell mångfald. Under 2008 genomförde också Europeiska unionen det europeiska året för interkulturell dialog. Sverige bidrog med det nationella projektet Home not Home, som genomfördes i samarbete med bl.a. Riksteatern, Riksutställningar och Re:Orient.

4.8 Arbete som utförs av organisationer inom det civila samhället och andra aktörer

Arbete för den kommunala demokratin

Som nämnts ovan (avsnitt 4.7) bedriver Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) ett IT-utvecklingsprojekt i syfte att stödja kommuner och landsting i deras arbete med att stärka den medborgerliga förankringen. Under 2008 initierade SKL även projektet Ungdomsdialog. Syftet med projektet, som pågår fram till hösten 2010, är att varje kommun och landsting ska utveckla och pröva metoder för dialog och delaktighet för och med unga där resultaten från dessa dialoger på ett systematiskt sätt ingår som en naturlig del i styr- och beslutsprocessen. Detta för att minska risken för att dialogen med unga blir en särlösning utan möjlighet till reell påverkan.

Inom ramen för projektet Brytpunkt – politikens roll i framtiden bjöd SKL under 2007–2008 in sina medlemmar till diskussioner om hur den lokala och regionala demokratin kan förnyas. Projektet behandlade bl.a. frågor om hur den representativa demokratin kan utvecklas för att både

visa handlingskraft och skapa legitimitet samt hur demokrati och effektivitet ska kunna förenas. Som ett resultat av projektet har SKL bedrivit ett arbete för att utveckla den kommunala demokratin. Några av de idéer som diskuteras handlar om hur medborgarnas inflytande mellan valen kan ökas, t.ex. genom systematisk medborgarkonsultation, förstärkt folkinitiativ, och folkomröstningar. Ett annat förslag är direktvalda områdesstyrelser som syftar till att skapa ett forum för att medborgarna inom ett mindre område ska kunna mobilisera engagemang kring frågor som de upplever som viktiga men som är alltför lokala och specifika för att behandlas av fullmäktige.

Intresset bland kommuner och landsting är mycket stort för att utveckla dialogen med medborgarna och att integrera denna i ett tidigare skede av kommunernas och landstingens styrprocesser. Detta har bl.a. framkommit genom att fler än hundra kommuner och landsting deltar i de kunskaps- och utvecklingsnätverk som bildats inom ramen för förbundets medborgardialogprojekt. Enligt SKL kan projekten medverka till att stärka kommunernas och landstingens medborgerliga förankring och därmed den kommunala demokratin.

Inom projektet Samverkan med civilsamhället arbetar SKL med intressebevakning och utvecklingsarbete i frågor om samverkan mellan kommuner, landsting och det civila samhället. Ett ökande antal kommuner, landsting och regioner arbetar i dag på olika sätt för att utveckla och fördjupa samverkan med organisationer inom det civila samhället. Syftet med samverkan kan vara att stärka deltagandet och demokratin, att förnya välfärden eller att stödja den lokala och regionala utvecklingskraften.

Allmänna arvsfondens satsning Vi deltar!

Allmänna arvsfonden fördelar stöd i syfte att bidra till att förnya och utveckla verksamhet för barn, ungdom och personer med funktionsnedsättning. Under perioden 2009–2012 genomför Arvsfonden satsningen Vi deltar! Under denna period fördelar Arvsfonden minst 60 miljoner kronor i form av projekt- och lokalstöd till projekt som skapar bättre möjligheter för unga mellan 12 och 25 år att påverka samhället och sina livssituationer. Projekten ska utveckla nya metoder, modeller och mötesplatser för samtal och dialog kring demokrati, delaktighet och mänskliga rättigheter. Särskilt prioriterade är projekt av och med unga i utanförskapsområden eller i utsatta situationer. Målsättningen är att unga som deltar i projekt som beviljas stöd under eller efter projektets genomförande ska uppleva att de har verkliga möjligheter att påverka samhället och sin egen livssituation, god förståelse och respekt för alla människors lika värde samt god kunskap om demokrati och mänskliga rättigheter. Arvsfonden stödjer en rad projekt som handlar om att förändra attityder till personer med funktionsnedsättning samt unga homo- och bisexuella.

Webbplatsen Dialogvärdegrund.nu (se avsnitt 4.3) inrättades i syfte att sprida kunskap om dialog i värdegrundsfrågor samt att visa på goda exempel och möjligheter att delta i dialogverksamhet. På webbplatsen kan organisationer som arbetar med frågorna bl.a. publicera eget material om metoder och projekt för dialog i värdegrundsfrågor. Nedan nämns några exempel på verksamheter som beskrivs på webbplatsen.

Inom verksamheten Elektra på Fryshuset i Stockholm bedrivs flera verksamheter med anknytning till värdegrundsfrågor och de mänskliga rättigheterna, bl.a. utbildningen Sharaf hjältar och hjältinnor. Syftet med Sharaf hjältar och hjältinnor är att motivera unga män och kvinnor med rötter i hederskulturer att ta avstånd från hedersförtryck. Genom utbildning får deltagarna kunskap och tillfälle att föra dialog och reflektera om frågor om mänskliga rättigheter och demokrati och kan på så sätt agera förebilder och kämpa för sin egen och andras frihet. Inom Elektra stöds också unga kvinnor och män som befinner sig i hederskonflikter, bl.a. genom att de slussas vidare i akuta situationer och genom att kontakter med myndigheter förmedlas. Stödverksamheten arbetar också för att stärka nätverk av professionella som är aktiva inom området samt med förebyggande verksamhet, såsom föreläsningar för tjänstemän och andra som kommer i kontakt med ungdomar.

Den ideella organisationen ALMAeuropa har utarbetat en föreläsningsserie om värdegrundsarbete i teori och praktik med inriktning på mångkultur, mångfald och mänskliga rättigheter. Föreläsningsserien riktar sig till personal som arbetar med barn och ungdom inom kommuner. Ett arbetsmaterial om värdegrundsarbete för årskurs 4–6 har också tagits fram, där frågor om bl.a. identitet och tillhörighet behandlas. Vidare utarbetar ALMAeuropa i samarbetet med Örebro Universitet och Booster Riksförbund ett s.k. onlinespel som ett stort antal spelare ska kunna delta i samtidigt och som ska vara tillgängligt för alla via Internet. Spelet planeras bli klart under 2010 och är tänkt att fungera både som ett spel och en social mötesplats byggd på grundläggande värderingar om ickevåld och tolerans samt på demokratin som samhällsform.

Vi är Landskrona (VäL) är en ideell förening som har till ändamål att inspirera och erbjuda landskronabor stimulerande och givande kulturmöten där landskronabor utifrån gemensamma intressen – inte bakgrund, ålder, kön eller nationalitet – kan diskutera värdegrundsfrågor. VäL är också en mötesplats för dialog och samverkan mellan nyanlända och sedan länge boende i Landskrona. Föreningens övergripande mål är att motverka social utslutning i Landskrona genom att främja förståelse och gemenskap. VäL bedriver bl.a. verksamheterna LA Stories för dialog och delaktighet kring demokrati och mänskliga rättigheter. Inom ramen för LA Stories filmas landskronabor när de berättar om sin bild och uppfattning av Landskrona.

MOD – mångfald och dialog – är ett pedagogiskt koncept som används för att motverka fördomar och diskriminering. MOD-utbildningar bedrivs av studieförbunden Sensus och Bilda. MOD bygger på folkbildningens ideal om lärande och delaktighet där utgångspunkten är deltagarnas egna erfarenheter, upplevelser och reflektioner. Syftet är att bidra till att skapa insikt och nya handlingsmönster såväl på ett personligt

som på ett samhälleligt plan. MOD utgår från alla människors lika värde och rättigheter enligt FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Dialogen är central i MOD. Dialog står för samtal och utgår från att varje människa har och är en livsberättelse. Dialogen enligt MOD-konceptet ska ske med respekt för deltagarnas rätt att tycka och tro som de vill, men genom att öppna för motstridiga perspektiv utmanas deltagarna också att se konsekvenserna av övertygelser, handlingar och strukturer.

5 Strategi för det fortsatta arbetet

5.1 Utmaningar och möjligheter

5.1.1 Inledning

Inom ramen för det arbete som bedrivits hittills har ett antal frågor framstått som centrala för det fortsatta arbetet för social sammanhållning. Dessa frågor, som behandlas nedan i avsnitten 5.1.2–5.1.6, påverkar samspelet individer emellan samt mellan individer och den offentliga sektorn och samhället i stort. De kan därför även antas ha inverkan på den sociala sammanhållningen. Mot bakgrund av dessa frågor beskrivs arbetets inriktning inför framtiden på ett mer generellt plan i avsnitt 5.2 samt planerade och pågående satsningar i avsnitten 5.3 och 5.4.

5.1.2 Globalisering och social sammanhållning

Globaliseringens karaktär

I en verksamhet som bedrivs i syfte att verka för social sammanhållning behöver det övervägas i vilket sammanhang människors sociala liv i termer av bl.a. relationer, identitet och värderingar utspelar sig. Begreppet globalisering sammanfattar flera sammanlänkande fenomen som diskuterats länge och återkommande, men som inte desto mindre är av stor relevans när det gäller social sammanhållning.

Globaliseringsrådet menar att globaliseringen framför allt beror på att kommunikations- och transaktionskostnader har minskat till följd av teknologiska framsteg och politiska beslut (Ds 2009:21). Den kraftiga minskningen av dessa kostnader de senaste decennierna har lett till en dramatisk ökning av globala transaktioner samt till att allt fler länder deltar i den globala ekonomin. De transaktioner som avses är främst gränsöverskridande handel, investeringar och kapitalflöden samt utbyte av information och teknologi, men man kan också tala om en globalisering av kultur, miljöpåverkan, attityder och livsåskådningar. Ett gemensamt karaktärsdrag för globaliseringens olika aspekter är att de äger rum tvärs över staternas gränser. Det talas ofta om att en effekt blir att staternas och regeringarnas makt över bl.a. ekonomi och beslutsfattande minskar. Globaliseringens gränsöverskridande karaktär och flöden är även nära förknippade med och beroende av hur informationsteknologin utvecklats, främst Internet. Internet och andra

moderna former av snabba och gränsöverskridande kommunikationsvägar är globaliseringens infrastruktur.

Globaliseringen påverkar vidare, eller uttrycker sig i, hur identiteter formas. Genom det globala samspelet mellan personer, företag, organisationer m.fl. kopplas kulturen och samhället delvis bort från sin materiella och territoriella bas. Ideologiska och kulturella uttryck och värderingar flödar transnationellt och globalt. Individens livsstil och värderingar, särskilt bland ungdomar, hämtas till stor del från andra länder eller universella arenor som Internet och från internationella trender och rörelser som har inget eller begränsat samband med staten och lokalsamhället. Frågan om i vilket land en person bor har blivit mindre avgörande för identiteten än tidigare. Länsstyrelsen i Södermanlands län har tagit fram en rapport som bygger på en studie av värderingar utifrån 23 000 enkätsvar från ett tjugotal länder samt efterföljande seminarier. Resultaten från denna studie (*Något håller på att hända. Morgondagens värderingar i världen och Sörmland*, 2008) indikerar att nationalitet, etnicitet och religion är mindre viktiga för unga människors identitet än vad vänner, familj och utbildning är. Konsumtion är en annan faktor som blivit viktigare för identiteten, och unga mellan 16 och 29 år konsumerar mer än äldre människor.

Omfattande migrationsströmmar

Ett fenomen som hänger samman och äger rum parallellt med globaliseringen är migrationen. Sambanden mellan dessa två skeenden kan t.ex. bestå av att ombildningar och förflyttningar inom företagsvärlden medför att arbetstillfällena flyttar, vilket i sin tur påverkar var människor vill och kan bo. Finansiella flöden och finansmarknadernas påverkan på varandra skapar också upp- och nedgångar i ländernas ekonomi, vilket kan orsaka migrationsströmmar. Miljöproblem, som i sig ofta är gränsöverskridande till sin natur, gör det också nödvändigt för många människor att flytta inom eller mellan länder. Därtill kommer interna oroligheter, inbördeskrig och internationella konflikter, som alltid varit en mycket viktig orsak till migrationsströmmar.

I Sverige finns människor från cirka 200 länder med ungefär lika många olika språk (Kulturutredningen, SOU 2009:16). Dagens invandring till Sverige har många drivkrafter i flera olika länder. De vitt skilda skälen till att människor invandrar till Sverige medför en stor variation i individuella förutsättningar och livssituationer. Bl.a. därför är det viktigt att nyanlända invandrare får kunskap om och möjlighet att reflektera över vad det innebär att leva i det svenska samhället. I november 2009 beslutade regeringen om direktiv till en särskild utredare som ska utarbeta förslag till utformning och reglering av kommunernas samhällsorientering för nyanlända invandrare (dir. 2009:101, se vidare avsnitt 4.7). Inom ramen för samhällsorienteringen, som bl.a. ska behandla frågor om demokrati och den enskildes rättigheter och skyldigheter, bör det ges utrymme för dialog och reflektion. Utredningen ska slutredovisa sitt uppdrag senast den 17 maj 2010.

Invandringen medför att en successivt ökande andel av den svenska befolkningen utgörs av invandrare och deras barn. Många språkliga,

religiösa och etniska minoritetsgrupper fortsätter att växa under de kommande åren. Sveriges befolkning, som alltid har omfattat olikheter med avseende på bl.a. språk och kulturer, blir genom invandringen ännu mer varierad. Inom den svenska befolkningen finns allt större kunskaper och erfarenheter av kulturer, språk, traditioner och religioner. Invandringen innebär således att Sverige tillförs resurser som är nödvändiga i en globaliserad värld.

En varierad befolkning

I Sverige finns sedan många hundra år flera språk och kulturer. I december 1999 ratificerade Sverige två Europarådskonventioner om nationella minoriteter. Därigenom tog riksdagen ställning för att erkänna judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar som nationella minoriteter i Sverige samt deras språk som nationella minoritetsspråk. Sverige är således folkrättsligt förpliktigt att skydda och bevara dessa kulturer och språk. Samerna har därutöver en särskild ställning som urfolk. Gemensamt för de nationella minoriteterna är att de har befolkat Sverige under lång tid. Var och en av de nationella minoritetsgrupperna har också en uttalad samhörighet och en egen religiös, språklig eller kulturell tillhörighet och en vilja att behålla sin identitet. De nationella minoriteterna har även aktivt värnat den egna gruppens kultur och språk så att dessa kulturer utgör en levande del av det svenska samhället och vårt gemensamma svenska kulturarv. Antalet personer som tillhör de grupper som erkänts som nationella minoriteter uppgår till ca en halv miljon. En social sammanhållning som omfattar alla delar av befolkningen förutsätter att det finns kunskap och medvetenhet om de nationella minoriteternas kultur som en del av den svenska kulturen och kulturarvet.

Globaliseringen av kommunikation och av identiteter, samt de fortsatt omfattande migrationsströmmarna, medför att befolkningen i Sverige också blir alltmer varierad vad gäller livsstil och värderingar. Till detta kommer att de värderingar som befolkningen i Sverige har enligt undersökningen World Values Survey genomsnittligt sett tydligt skiljer sig från de värderingar som dominerar i de flesta andra länder, även i Europa (se även avsnitt 4.2). Enligt World Values Survey kan den svenska befolkningens värderingar generellt beskrivas som mycket sekulariserade och frihetsorienterade (s.k. emancipativa frihetsvärderingar enligt studien). Sveriges placering på ”värderingskartan” ligger därmed långt från de flesta andra länder. Med sekulära värderingar avses i detta sammanhang avståndstagande från de traditionella auktoriteter som utövas av religiösa institutioner, av familjen som normativ institution för den primära sociala gruppen och av nationen som har mandat att ställa anspråk på underordning och pliktuppfyllelse från medborgarnas sida. De frihetsorienterade värderingarna utmärks av att individuell identitet och integritet prioriteras framför ekonomisk trygghet, av subjektiv livstillfredsställelse, av acceptans för sociala minoriteter, av förtroende och tillit till andra och av deltagande i olika typer av protesthandlingar. De värderingsskillnader som finns mellan en del personer som invandrat till Sverige och personer som är födda här

kan, typiskt sett, antas vara stora, även om de individuella skillnaderna naturligtvis också är betydande.

Nationell bakgrund är dock bara en av de aspekter som kan ha samband med värderingar. En annan viktig bestämningsfaktor för värderingar är utbildningsnivå, såsom framgår av avsnitt 4.2. Vidare finns det tydliga värderingsskillnader mellan olika generationer. Ungas värderingar skiljer sig typiskt sett från äldres värderingar. Äldre uttrycker t.ex. i större utsträckning än unga attityder som indikerar intolerans mot invandrare och flyktingar (*Unga med attityd*, Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007). Det finns också tydliga värderingsskillnader mellan yngre (16–29 år) och äldre (35–74 år) när det gäller t.ex. inställningen till homosexuella och till jämställdhet. Sådana värderingsskillnader kan delvis förklaras med att unga snabbare anpassar sig till förändringar i samhället än äldre människor.

Samtidigt framgår det av World Values Survey att den svenska befolkningen vid en internationell jämförelse framstår som mycket positiva till personer med annan etnisk bakgrund samt till invandring. Det kan till och med vara så att den starka uppslutningen kring frihetliga värderingar kan vara en bra förutsättning för ett samhälle med stor invandring och mångfald (Pettersson och Esmer, *Vilka är annorlunda?*, Integrationsverkets rapport, 2005:03). Mångfaldsbarometern, en studie som genomförts av Uppsala universitet sedan 2006, tyder på att många svenskar har goda erfarenheter av nära kontakt och samarbete med personer med invandrarbakgrund samt att denna andel ökat något de senaste åren. Den andel som svarat att de hade mycket eller ganska goda erfarenheter var drygt 67 procent 2009.

Vidare visar SOM-institutets mätningar på en trend mot mer vad som kan kallas värdeliberala värderingar bland den svenska befolkningen. Eftersom dessa undersökningar endast genomförts sedan 2000-talets början saknas längre tidsserier. Under 2000-talet har trenden dock varit entydig på så sätt att värdeliberala attityder vunnit terräng på bekostnad av värdekonserverativa uppfattningar. Allt färre vill exempelvis införa dödsstraff medan allt fler tycker att det är bra att homosexuella par får adoptera (SOM-institutet, *Skilda världar*, 2008).

Social sammanhållning förutsätter möten

En stor variation av värderingar, traditioner, religioner och livsstilar innebär många erfarenheter och kompetenser, vilket är en viktig tillgång i en globaliserad värld, där varje land är beroende av sin omgivning. Många åsikter och infallsvinklar ger också dynamik i demokratin så länge demokratins spelregler och de mänskliga rättigheterna respekteras. Om individer med stora olikheter i dessa avseenden inte möts och lär känna varandra uppstår dock en risk för krockar, bristande förståelse, fördomar och kanske till och med fientlighet. Mycket tyder på att personer med olika bakgrund och livsstil sällan möts. Boendesegregationen är tydlig i ett antal områden i Sverige. Ofta sammanfaller etnisk och social boendesegregation, vilket innebär att vissa bostadsområden har en överrepresentation av både socioekonomiskt svaga grupper och grupper med utländsk bakgrund, medan andra områden har en

överrepresentation av personer med svensk bakgrund och relativt höga inkomster. Enligt Socialstyrelsen skedde en tydlig ökning av den etniska segregationen under perioden 1990–2002, men däremot inte av den ekonomiska (*Social Rapport 2006*). Områden där många personer med svensk bakgrund bor är ofta mer homogena än områden med hög andel invånare med utländsk bakgrund, medan områden som har en hög representation av personer med utländsk bakgrund är mycket heterogena och har befolkning från ett stort antal länder. Även om individens val av bostadsort bör vara fritt kan det behövas mötesplatser som är gemensamma för människor från olika stadsdelar eller olika delar av befolkningen.

Enligt en rapport från Studieförbundet Näringsliv och Samhälle är segregationen i grundskolan stor men nästan helt kopplad till bostadssegregationen, medan gymnasieskolan är mindre segregerad och kan sägas vara en mötesplats för de ungdomar som är skilda från varandra i boendet (*SNS Välfärdsrapport 2009*). Samhällsinstitutioner eller åtgärder som vänder sig till befolkningen generellt kan alltså ha en positiv effekt på integrationen och fungera som naturliga mötesplatser. Enligt rapporten, som bygger på en analys av segregationsmönster i storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö, har det större betydelse för att minska segregationen om politiken fokuserar på grundläggande problem, såsom långtidsarbetslöshet och diskriminering, än om t.ex. valet av bostadsort styrs från politiskt håll.

Globaliseringen underlättar för enskilda att skaffa sig de kontakter som passar de egna värderingarna, eftersom individen inte är hänvisad till att bygga sina nätverk i lokalsamhället utan lika lätt kan kommunicera med personer i andra delar av landet eller världen. På gott och på ont kan den som så vill enkelt vända sig från dem i den närmaste omgivningen som har andra värderingar än man själv för att söka sina vänner längre bort.

Värderingsskillnaderna som beskrivits ovan är tydliga. Samtidigt har en stor del av världens länder och befolkningar en gemensam normativ grund i demokratin och de mänskliga rättigheterna. Dessa regler har slagits fast i universella instrument som vunnit en förhållandevis stor anslutning bland världens länder, även om stater också gjort reservationer mot olika rättigheter. Många dokument och enskilda regler inom dessa områden är resultatet av mödosamma förhandlingar som ändå varit framgångsrika i den betydelsen att de lett fram till gemensamma texter som till stora delar kunnat accepteras oavsett kulturer, religioner och traditioner. Konventionerna utgör också basen för flera organ, bl.a. Europadomstolen och FN:s övervakningskommittéer, som har till uppgift att tolka de mänskliga rättigheterna, bl.a. när de kommer i konflikt eller när de behöver förstås i förhållande till nya samhällsfenomen. Det internationella regelsystemet om demokratin och de mänskliga rättigheterna utgör på så sätt en gemensam bas för samhället, såsom framhållits inledningsvis i skrivelsen.

En positiv samexistens behöver byggas på en grund av förståelse för demokratin och de mänskliga rättigheterna, liksom för vad denna grund innebär för respekt och tolerans för våra medmänniskor och våra olikheter. Om en social sammanhållning kan skapas där dessa olikheter ses som delar av en helhet, snarare än som splittrande skillnader, kan den stora tillgången av kunskaper och uppfattningar bättre tas tillvara och

mötas. Möten mellan människor med olika erfarenheter ger ofta upphov till kreativa lösningar och initiativ som behövs i dagens globaliserade samhälle. Globaliseringen och informationsteknologins utveckling har vidgat möjligheterna till kommunikation dramatiskt. ”Möten” har fått en vidgad betydelse jämfört med tidigare och kan omfatta få eller tusentals personer samtidigt, på Internet, via telefon eller genom personliga möten på fysiska platser. Gränserna mellan olika typer av möten suddas också ut (se vidare avsnitt 5.1.4).

Kulturutredningen har i sitt betänkande (SOU 2009:16) lyft fram sambandet mellan kreativitet och människors förmåga att se nya samband. Utredningen menar att den förmågan bör utvecklas bättre hos människor som lever i samhällen som bejakar olikheter, avvikelser, mångformighet och individens sökande efter nya sammanhang och kombinationer. För att en social sammanhållning där olikheter uppskattas och tas tillvara ska kunna finnas bedömer regeringen att det behövs fler arenor och tillfällen där individer med olika bakgrund, värderingar och tillhörigheter kan mötas personligen i dialog och annan verksamhet som rör demokratin och de mänskliga rättigheterna. Sverige behöver också bli bättre på att välkomna och skapa personliga kontakter med dem som flyttar till Sverige för att dessa personer ska kunna omfattas av social sammanhållning.

5.1.3 Individualisering och ett starkt civilsamhälle

Den svenska politiska kulturen har beskrivits som ”statsindividualism” (Berggren och Trägårdh, *Är svensken människa?*, 2006). Det har också framförts att få välfärdsstater är lika konsekvent uppbyggda kring idén om individuell autonomi som Sverige, där välfärdssystemen i regel är kopplade till den enskilda personen i stället för till familjen eller arbetet, som är fallet i många andra länder (Antman, *Inte utan jämlikhet*, 1994).

Individualiseringen kan beskrivas som en process mot en gradvis ökande individuell frihet från kollektiva beroenden och sammanhang. Denna process har nära samband med utvecklingen av välfärdsstaten, liksom andra kollektiva sammanhang, t.ex. familjen, kyrkan och lokalsamhället. Berggren och Trägårdh konstaterar att ”Den svenska eller skandinaviska modellen bygger på att den enskilde står i direkt förhållande till staten både vad gäller skyldigheter och rättigheter. Skydds nätet finns där, oavsett individens relation till sin familj, sin arbetsgivare eller mer eller mindre välvilliga välgörenhetsinstanser. Det omedelbara beroendet av familj, släkt, grannar, arbetsgivare och civilsamhälleliga föreningar har minimerats”. Välfärdsstaten har med andra ord skapat ett oberoende från sådana historiskt starka sammanhang, som erbjöd eller förväntades erbjuda sociala skyddsnet och trygghet. Individualiseringen har därmed lett till en ökad individuell frihet och fler möjligheter, men också ökade krav på att individen ska kunna göra sina egna val och ta ansvar för detta.

I den ovan nämnda rapporten *Något håller på att hända. Morgondagens värderingar i världen och Sörmland* (2008), vilken bygger på en studie av värderingar i ett flertal länder, framförs att de grundläggande värderingarna forskjutits som ett resultat av samhällets

utveckling. Utbildningsnivå, kön och generationstillhörighet är betydelsefulla bestämningsfaktorer för värderingar och korrelerar också med synen på den egna utvecklingen. Ju högre utbildning desto större fokus läggs på individen samt på pengar och status. Mönstret förstärks hos yngre generationer jämfört med äldre generationer. Det finns också skillnader mellan könen på så sätt att män är mer individinriktade än kvinnor. Självförverkligandet har fått en större betydelse i takt med moderniseringen och den ekonomiska utvecklingen, och detta har på kort sikt skett på bekostnad av den kollektiva samhällsgemenskapen. I rapporten framförs också att det har skett en förskjutning från fokus på skyldigheter i samhället till rättigheter, samtidigt som auktoriteter ifrågasätts i större utsträckning. Tilltron till hierarkiska system och institutioner, som politiska partier, kyrkan och skolan, minskar.

Delaktighet i demokratin och engagemang för samhällsfrågor är ett sätt att ta ansvar för andra människor och för samhällsutvecklingen. Sådan delaktighet har många olika aspekter, varav valdeltagande och engagemang i politiska partier respektive i det civila samhället är några. Medlemstalen i de politiska partierna har sjunkit stadigt sedan början av 1980-talet. Statistik från Statistiska centralbyrån (SCB) visar att 2008 var cirka 14 procent av den manliga befolkningen och drygt 8 procent av kvinnorna i åldrarna 65–74 år medlemmar i ett politiskt parti. I åldersgruppen 16–24 år var endast 3,8 procent av männen och 2,1 procent av kvinnorna medlemmar i ett parti. Unga i åldersgruppen 16–24 år deltar dock lika ofta i politiska diskussioner som äldre.

Samtidigt finns det en internationellt sett mycket stark tradition i det svenska civilsamhället att gå samman och organisera sig för att lösa ett konkret problem eller behov eller för att påverka i en samhällsfråga. Enligt SCB:s statistik från 2008 är 86 procent av befolkningen (både män och kvinnor) medlemmar i en förening. Om fackföreningarna undantas är 75 procent av männen och 72 procent av kvinnorna medlemmar. Under 2000-talet har denna nivå varit i stort sett oförändrad, även om den sett över en längre tidsperiod (sedan början av 1990-talet) har minskat. Under samma period har dock de frivilliga insatserna ökat i timmar räknat, dvs. insatser som görs på frivillig grund, oavlönat eller mot ett symboliskt arvode och på fritiden (Ersta Sköndal högskola, *Insatser i och utanför föreningslivet*, 2009). I genomsnitt lägger de som engagerar sig 4 timmar i veckan på frivilliga insatser. 48 procent av befolkningen utför frivilliga insatser, vilket är bland de högsta siffrorna i världen. De mest aktiva åldersgrupperna är de mellan 16 och 18 år och de mellan 30 och 44 år. I dessa åldersgrupper gör betydligt mer än hälften ideella insatser. Detta kan jämföras med att den andel som är medlemmar i någon förening är klart lägre bland yngre än äldre åldersgrupper. Formerna för engagemang skiljer sig alltså något mellan olika åldersgrupper, men unga är i lika hög grad engagerade i ideellt arbete som äldre.

Vidare kan det konstateras att hela 88 procent av dem som gör ideella insatser också är medlemmar i den organisation där insatsen utförs, vilket är en internationellt sett unikt hög siffra. Bland dem som utför frivilliga insatser lägger 80 procent av sin tid på styrelseuppdrag. Omräknat till hela befolkningen uppgår de frivilliga insatser som utförs inom ramen för en ideell organisation till mer än 400 000 heltidsårsarbeten. Till detta kan läggas att många utför informella stöd- och hjälpinsatser, dvs. oavlönade

och regelbundna insatser som utförs för en annan person utan att detta sker inom ramen för en ideell organisation. Under 2009 utförde 43 procent av männen och 46 procent av kvinnorna regelbundet informella insatser för någon utanför det egna hushållet (Ersta Sköndal högskola 2009).

Mot bakgrund av individualiseringen skulle det kunna antas att det mellanmännsliga förtroendet minskar. Tilliten mellan människor i Sverige och de andra nordiska länderna är dock internationellt sett mycket hög. Enligt data från World Value Survey anser cirka 60 procent av befolkningen i de nordiska länderna att ”man i allmänhet kan lita på människor i samhället”. Forskning har också visat att det finns ett samband mellan den mellanmännsliga tilliten – förtroendet för andra människor – och förtroendet för flertalet av samhällets institutioner (*Skilda världar*, SOM-institutet 2008). Inom forskningen har det också hävdats att det finns samband mellan tillit, eller socialt kapital, och en hög grad av engagemang i det civila samhället (Putnam, *Making Democracy Work*, 1993).

Det finns dock betydande skillnader mellan olika delar av befolkningen. En betydligt högre andel av de högutbildade än de utan högre utbildning anser att man kan lita på andra människor. Vidare hade personer i åldersgruppen 16–29 år lägre förtroende för sina medmänniskor än äldre personer. Samtidigt visade undersökningsföretaget Synovates attityd- och värderingsstudie från 2008 (se avsnitt 4.2) att det var fler personer i åldrarna 16–29 år än i de äldre åldersgrupperna som under den senaste tiden deltagit i samtal med människor som haft helt olika uppfattning men ändå lyssnat på varandra. Det var också fler högutbildade än grundskoleutbildade som deltagit i sådana samtal.

Befolkningens tillit till myndigheterna är en viktig aspekt av social sammanhållning, som också har anknytning till individualiseringen och nära koppling till respekten för de mänskliga rättigheterna. Mätningar av förtroende för samhällsinstitutioner har ingått som en del i SOM-institutets undersökningar sedan starten 1986 (*Förtroendet för myndigheter. Riks-SOM-undersökningen 1986–2007*). Frågan som ställts i dessa mätningar är ”Hur stort förtroende har Du för det sätt på vilket följande samhällsinstitutioner och grupper sköter sitt arbete?” I förhållande till frågor om demokrati och de mänskliga rättigheterna är det av särskilt intresse vilket förtroende befolkningen har för rättsväsendet, bl.a. polisen och domstolarna. Förtroendet för polisen och för domstolarna generellt var högt under den period undersökningarna omfattat, men förtroendet för polisen var högre under hela perioden. Orsaken till detta lär enligt SOM-institutet vara att domstolarna i högre grad än polisen betraktas som något abstrakt, medan polisen uppfattas som mer vardaglig och närvarande i samhället. Kvinnor och män hyser i stort sett lika högt förtroende för domstolarna, men däremot åtnjuter polisen betydligt högre förtroende bland kvinnor än bland män. Personer med högre utbildning hyser också högre förtroende för dessa institutioner än personer utan högre utbildning. Valår har en positiv inverkan på förtroendet för myndigheterna allmänt sett, även om mönstret är långt ifrån entydigt.

SOM-institutet redovisar att det finns en markant skillnad i förtroende för myndigheterna mellan personer i olika åldersgrupper. För såväl domstolarna som polisen är förtroendet högre bland de yngre.

Förtroendet är dock lägre bland ungdomar som har erfarenheter av brott, antingen som brottsoffer eller som gärningspersoner. Även ungdomar med utländsk bakgrund har lägre förtroende för polisen (Brottsförebyggande rådet, *Tonåringars benägenhet att anmäla brott och deras förtroende för rättsväsendet*, 2009).

Trots att det i speciella fall samt vid speciella händelser, som t.ex. ekonomiska kriser, har förekommit betydande förändringar i allmänhetens förtroende för enskilda institutioner har ändå den långsiktiga stabiliteten varit ett dominerande drag i Sverige, enligt SOM-institutets undersökningar. Studier visar också att det finns en klar positiv korrelation mellan förtroendet för andra människor och förtroendet för de olika samhällsinstitutionerna (*Skilda världar*, 2007). Om ett arbete ska bedrivas för social sammanhållning är det således centralt att även följa och verka för att befolkningen har förtroende för myndigheterna och samhällets institutioner.

Individualiseringen kan sammanfattas som att den enskilde fattar allt fler individuella beslut med fokus på den egna tillvaron och utvecklingen. Individualiseringen har många positiva sidor. Framför allt innebär den en större frihet för den enskilda människan att välja sin egen väg. Individualisering innebär också att individer tar eget ansvar för sitt liv. Utvecklingen mot ett ökande fokus på individen kan dock även medföra att enskildas tillhörigheter och gemenskaper blir mindre starka. Individualiseringen tycks innebära att samhörigheten till nära vänner och familj prioriteras i vissa avseenden, samtidigt som de något större sammanhang som tidigare varit mer betydelsefulla tappar i intresse för individen. Dessa former av tillhörigheter – t.ex. lokalsamhället, trossamfund, det land man lever i – är inte längre självklara eller önskvärda för alla. Samtidigt kan den delaktighet och gemenskap som funnits tidigare behöva ersättas med att nya former av möten och gemenskapsformer erbjuds de individer som så önskar, särskilt för dem som inte själva söker sig dit. Det är väl känt att det demokratiska deltagandet är mest omfattande bland människor som är väl etablerade i samhället även i andra avseenden. Den som har nätverk och plattformar i form av anställning, familj och utbildning deltar också mer aktivt i demokratiska aktiviteter och i det civila samhället än vad personer utan sådana nätverk och plattformar gör. Det uppstår en allt tydligare klyfta mellan dem som deltar och dem som inte gör det. Även av detta skäl är det angeläget att det finns gemenskaper och arenor för möten som är lättillgängliga för den som har intresse av det och som kan inkludera dem som inte vanligen söker sig till olika former av deltagande.

Att individualisering i Sverige kombineras med en mycket hög grad av engagemang i det civila samhället kan tyckas paradoxalt, men kanske är det så att civilsamhällets stora variation och många valmöjligheter vad gäller både aktörer och verksamhet passar individualister bra. Det stora engagemang som det civila samhället är ett uttryck för bör därför innebära en stor potential för verksamhet som syftar till att verka för social sammanhållning och till att öka delaktigheten ytterligare.

Användningen av digitala medier

Utvecklingen från den första persondatorn har gått mycket snabbt till den utbredda och mångfacetterade användning som datorer och Internet har för nutidens kommunikation. De digitala kommunikationsmedlen har haft en närmast explosionsartad ökning, och 2008 hade drygt 80 procent av hushållen Internet. I dag står särskilt unga i ständig kontakt med varandra t.ex. genom s.k. communities, Internetforum, chatt och e-post. En annan form av samspel över Internet som har växt mycket i omfattning är de datarollspel där flera tusen spelare kan delta samtidigt genom att vara uppkopplade mot samma server.

Därtill kommer de mycket stora förändringar som skett när det gäller användningen av tv, telefon och mobiltelefon. Genom digital-tv, tv-program över Internet och s.k. poddradio har både tv och radio genomgått en utveckling mot allt större möjligheter till personliga val av program och filmer samt vid vilka tillfällen program ska visas. Knappt 40 procent av befolkningen hade 1995 tillgång till mobiltelefon, medan hela 97 procent hade det 2009 enligt Post- och telestyrelsen.

Den omfattande användningen av digitala medier väcker frågor om på vilket sätt andra former av kommunikation och möten påverkas. Samtidigt som den totala kommunikationen blir allt snabbare och kan omfatta ett i stort sett obegränsat antal människor ersätter Internet och annan digital kommunikation allt oftare personliga möten, t.ex. i kontakten mellan enskilda och myndigheter.

Det är framför allt hos ungdomar mellan 15 och 24 år som Internet har slagit igenom. År 1998 använde 41 procent av invånarna mellan 14 och 24 år Internet en vanlig dag under i genomsnitt 30 minuter. År 2007 använde 86 procent av befolkningen i samma åldergrupp Internet under en dag under i genomsnitt 109 minuter (Individundersökning 2007, *Svenskarnas användning av telefoni och Internet*, Post- och telestyrelsen, PTS-ER-2007:26). Enligt Mediarådets rapport *Ungar och Medier* (2008) har den andel av barn och unga mellan 9 och 16 år som använder Internet dagligen ökat kraftigt sedan 2005, när tv var det dominerande mediet. Internet är också den medieform som har störst andel högkonsumenter, jämfört med tv, datorspel, tv-spel, video och dvd. Av unga mellan 12 och 16 år är 29 procent att betrakta som högkonsumenter av Internet, dvs. de ägnar tre timmar eller mer åt detta. Samtidigt uppger 64 procent av barn och unga att de under sin fritid oftast träffar kompisar, hemma eller ute, men inte på Internet. De flesta föräldrar, 79 procent, anser också att barnen tillbringar lagom med tid med familjen.

En annan intressant aspekt är hur internetkontakter av olika slag kan stärka sociala nätverk och vidga kontakter mellan människor som annars inte hade mötts. I Mediarådets rapport *Att leva i World of Warcraft* (Linderoth och Bennerstedt 2007) framförs att onlinespel har egenskapen att åsidosätta en del traditionella sociala konventioner på så sätt att grupper av människor som sällan möts i andra sammanhang träffas i spelet. Ålder kan t.ex. vara en aspekt som blir mindre intressant, och det har blivit en del av spelkulturen att det kan finnas stora åldersvariationer

mellan olika spelare. Å andra sidan kan spelandet gå ut över spelarens sociala liv så till vida att vänskapsband till vänner som inte själva spelar blir lidande.

Skr. 2009/10:106

Hur påverkas möten och samtal av de digitala medierna?

Det verkar inte vara så enkelt att den digitala kommunikationen ersätter fysiska möten bland barn och unga eller mellan dem och deras familjer. Om detta sker så är det i begränsad utsträckning, och både Internet i allmänhet och datorspel är samtidigt en form av umgänge och en källa till många nya kontakter.

En viktig slutsats av uppgifterna om ungas omfattande användning av modern informationsteknologi, särskilt Internet, är dock att om ett arbete som bedrivs för social sammanhållning ska omfatta unga måste det även finnas där ungdomar befinner sig, såväl på fysiska platser som på Internet. Tidigare erfarenheter från satsningar på att nå unga via Internet visar att särskilda hemsidor som upprättats för att t.ex. nå ut med information inte fungerar särskilt bra. Det är i stället de arenor på Internet där ungdomar redan befinner sig som måste användas.

Det är också relevant att notera i en diskussion om social sammanhållning att enskilda som söker kontakt med samhällets institutioner, främst myndigheter men även t.ex. förtroendevalda, allt oftare gör detta över Internet. Detta gör kontakten enkel för den som har tillgång till Internet, men å andra sidan uppstår inte samma typ av kontakt som vid ett personligt möte. De flesta kontakter med samhällets institutioner och företrädare kan också ske hemifrån.

Den stora mångfald som de digitala medierna både skapar och ger tillgång till – bloggar, chattar, communities och nyhetsförmedling dygnet runt från kanaler och källor i hela världen – har medfört en dramatisk ökning av möjligheterna att både ta del av och delta i det offentliga samtalet. Samtidigt innebär denna utveckling en fragmentisering av den demokratiska debatten och det offentliga samtalet. Påståenden kan göras tillgängliga för en obegränsad mängd människor, vilket är positivt, men ofta leder påståenden och texter på Internet inte till något svar eller någon fortsatt debatt. Avsändaren bakom budskap som finns t.ex. på en hemsida kan också vara dold. De digitala medierna splittrar samtalet på ett sätt som ger en oändlig variation och en stor öppenhet, men som i vissa fall kan leda till en ytlig debatt i komplicerade frågor.

En annan aspekt är att befolkningens gemensamma referensramar blivit begränsade i takt med att antalet kanaler för kommunikation och förmedling av nyheter och information ökat kraftigt. De minsta gemensamma nämnarna för individerna blir färre när de i allt lägre utsträckning deltar i samma mediala och kommunikativa sammanhang, samtidigt som det finns ett större utrymme för individuella uttryck. Denna utveckling kan innebära att graden av social sammanhållning försvagas på det nationella planet samtidigt som sociala band som formas efter intresselinjer och andra samband kan stärkas. Det stora antalet kanaler för kommunikation gör det också svårare att bedöma kvaliteten och tillförlitligheten i nyheter och annan information, vilket kan medföra att olika personers verklighetsbild skiljer sig mycket kraftigt.

Ytterligare en aspekt när det gäller Internet är att de mycket stora möjligheterna till kommunikation med många personer och även ökanda personer ibland leder till utsatthet för trakasserier. Det är svårt att avgöra om mängden trakasserier ökar till följd av att användningen av moderna kommunikationsmedel eller om de hade funnits i samma grad även utan sådan kommunikation och då tagit sig andra uttryck. Det kan dock konstateras att de digitala medierna underlättar för den som vill komma en person in på livet, t.ex. genom SMS, e-post eller sociala medier, utan att behöva möta personen i fysisk mening. Det kan tänkas att detta gör att det blir svårare att föreställa sig och ta ansvar för t.ex. nedsättande utlåtanden och trakasserier. Även detta gör att det är önskvärt med större tillgång till personliga mötesplatser, vid sidan om de digitala rummen.

Sammanfattningsvis innebär dagens omfattande användning av digitala medier både fantastiska möjligheter till kommunikation och nätverkande och en utmaning med avseende på social sammanhållning. Personliga möten och debatt ersätts allt oftare av kontakt över Internet, särskilt i relationen mellan enskilda och myndigheter och andra samhälleliga institutioner. Kommunikationens karaktär innebär också att samtal och dialog i mer komplicerade frågor kan försvåras av den fragmentiserade formen av kommunikation där påståenden kan staplas på varandra utan att mötas i ett samtal. Nyheter och information förmedlas från ett mycket stort antal olika källor, som ibland är smala eller mer intressestyrda än vad det första intrycket ger vid handen. Den enskilde har ökande möjlighet att välja de källor och kanaler som passar de egna intressena och åsikterna. Detta kan betyda att det också behövs fler arenor och möjligheter för människor med skilda vanor, livsstilar och åsikter att träffa varandra ansikte mot ansikte.

5.1.5 Rättigheter, ansvar och respekt

Ett ökat rättighetstänkande

Synen på mänskliga rättigheter och rättigheter som slås fast i nationell lagstiftning tycks ha förändrats i Sverige under senare år på så sätt att rättighetstänkandet har ökat. Det finns flera möjliga förklaringar till denna utveckling. En sannolik förklaring är internationaliseringen, som medfört ett större intresse för beslutsfattande och normbildning på internationell nivå, bland annat för konventioner och dokument om de mänskliga rättigheterna.

Inför Sveriges anslutning till EU inkorporerades Europakonventionen i svensk rätt. Detta innebar att konventionen blev direkt tillämplig vid svenska domstolar och myndigheter. Grundlagsutredningen konstaterar i sitt slutbetänkande (SOU 2008:125) att inflytandet från Europakonventionen på svensk rätt generellt sett får anses ha varit stort. Inflytandet har kommit till uttryck i form av såväl lagstiftning som domstols- och myndighetspraxis. Europakonventionen har sedan inkorporeringen 1995 varit aktuell i ett antal domar från de svenska högsta dömande instanserna. Det kan tilläggas att Europakonventionen även synliggjort frågor om de mänskliga rättigheterna i den svenska debatten och bidragit till ett ökat rättighetstänkande i samband med att Europeiska domstolen

för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) prövat mål mot Sverige och andra länder. Skr. 2009/10:106

Genom Sveriges anslutning till EU fick också domarna från Europeiska unionens domstol (dåvarande EG-domstolen) genomslag i den nationella rättsordningen. Domstolen kan pröva om svensk lagstiftning står i överensstämmelse med EG-rätten, bl.a. i fråga om vissa rättigheter. I och med Lissabonfördragets ikraftträdande den 1 december 2009 har EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna blivit juridiskt bindande. Domstolen kan därmed tillämpa och tolka stadgan, vilket kan komma att förstärka rättighetsorienteringen ytterligare.

Den första nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna beslutades 2002 (skr. 2001/02:83). Denna handlingsplan utvärderades och har sedan efterträtts av ännu en handlingsplan avseende perioden 2006–2009 (skr. 2005/06:95, se även avsnitt 4.7). Syftet med handlingsplanerna har varit att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna i Sverige. För detta syfte har verksamhet bl.a. bedrivits för att öka kunskapen och medvetenheten om rättigheterna. Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige inrättades som ett led i genomförandet av den andra handlingsplanen, bl.a. med uppdrag att verka för ökad kunskap om de mänskliga rättigheterna bland statliga myndigheter, kommuner, landsting och andra aktörer (dir. 2006:27). Arbetet med att genomföra den första och andra handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna får antas ha bidragit till att uppmärksamheten kring de mänskliga rättigheterna har ökat, särskilt inom den offentliga sektorn. I litteratur, debatt och massmedia har också en slags rättighetsretorik blivit allt tydligare under de senaste åren. Detta konstateras bl.a. av Henrik Berggren och Lars Trägårdh (*Är svensken människa?*, se även avsnitt 5.1.3).

Statens skyldigheter och individens ansvar

Såsom nämnts i avsnitt 2 är individens mänskliga rättigheter statens skyldigheter. En individ som utsätter en annan individ för ett brott bryter alltså inte mot de mänskliga rättigheterna i juridisk mening, utan mot den nationella lagstiftningen. Samtidigt är det klart att de mänskliga rättigheterna innebär ett ansvar för varje individ att respektera andra individers rättigheter. Alla har alltså ett ansvar för att utöva sina mänskliga rättigheter på ett sätt som inte inskränker andras rättigheter. För att en sådan respekt för andras rättigheter ska bli möjlig är det en förutsättning att det finns både en medvetenhet om detta ansvar och att det finns en utbredd kunskap om de mänskliga rättigheterna och deras innebörd. De som vistas i landet har naturligtvis också skyldighet att följa nationell lagstiftning.

Det är uppenbart att många i dag saknar sådan kunskap och medvetenhet, och att många inte respekterar andras rättigheter. Ett tydligt uttryck för detta är rasism, diskriminering och hatbrott, som är handlingar som går tvärs emot de mänskliga rättigheternas grundläggande princip om alla människors lika värde. Men också andra handlingar som samtidigt utgör brott mot svensk lag innebär att enskilda på ett tydligt sätt försvårar för andra att åtnjuta respekt för sina mänskliga

rättigheter, t.ex. mäns våld mot kvinnor, våld och förtryck i hederns namn samt även våld och hot i en bredare bemärkelse, vilket kan leda till otrygghet och på så sätt begränsa den enskildes frihet.

Brottsförebyggande rådets (Brå) senaste rapport om hatbrott (*Hatbrott 2008*, rapport 2009:10) visar på en ökning av antalet anmälda brott med främlingsfientliga och rasistiska motiv jämfört med tidigare år. Definitionen av hatbrott har visserligen vidgats i vissa avseenden sedan året innan, men denna förändring påverkar, enligt Brå:s uppfattning, inte statistiken för islamofobiska, antisemitiska och homofobiska hatbrott. Jämfört med 2007 har antalet anmälningar om islamofobiska, antisemitiska och homofobiska hatbrott ökat med 32 respektive 45 procent.

Brå redovisar i den officiella statistiken för år 2008 att det totala antalet anmälda brott ökat till 1 378 000. Den största ökningen av anmälda brott under 2008 utgörs av ett ökat antal anmälda bedrägerier, skadegörelse, narkotikabrott och ofredande. Andelen som avser brott mot person såsom misshandel, olaga hot eller sexualbrott har också ökat och utgör drygt 225 000. Även om andelen anmälda misshandelsbrott fortsatt att öka – antalet anmälningar om grov kvinnofridskränkning ökade t.ex. med nio procent – så har antalet anmälningar om misshandel utomhus minskat. Våldsbrott, hot och ofredanden som riktas mot barn och ungdom ökade särskilt mycket, både under 2008 och 2009. I viss utsträckning har sannolikt ny eller utvidgad lagstiftning påverkat antalet anmälda våldsbrott, liksom åtgärder för att öka anmälningsbenägenheten.

Brå:s nationella trygghetsundersökning (NTU) 2009 visar att den svenska befolkningen (16–79 år) huvudsakligen är trygg och oroar sig i liten utsträckning för att utsättas för olika typer av brott. Ändå är det tre av fyra tillfrågade i NTU som upplever att brottsligheten i samhället ökar. De två grupper som uppger att de känner otrygghet och oro i störst utsträckning är kvinnor och utrikes födda personer. Dessa är mer oroliga över brottsligheten i samhället, mer oroliga för att utsättas för brott och betydligt mer otrygga vid utevistelse en sen kväll än övriga grupper. Om man jämför åldersgrupper är det unga vuxna (20–34 år) som oftast uppger att de känner sig otrygga när de vistas ute. Samtidigt är det de äldsta som i störst utsträckning uppger att de inte alls går ut på grund av otrygghet. I undersökningen uppger 11,5 procent av de tillfrågade att de utsatts för något eller några av brottstyperna misshandel, hot, sexualbrott, personrån, bedrägeri samt trakasserier. Generellt är andelen som uppger sig vara utsatta för dessa brott högre ju yngre åldersgrupp som studeras. Det gäller i synnerhet för hot och misshandel. För sexualbrott gäller sambandet enbart för kvinnor.

Enligt rapporten *Något håller på att hända* (Länsstyrelsen i Södermanlands län, 2008, se även avsnitt 4.2) finns det tydliga tecken på att världen rör sig mot ett rättighetsorienterat samhälle där de egna skyldigheterna samtidigt upplevs som mindre framträdande. Diskrepansen mellan yngre och äldre generationer är betydande i detta avseende enligt rapporten. Unga människor, i synnerhet i Skandinavien, betonar rättigheter i väldigt hög utsträckning.

Diskussionen om individens skyldigheter och ansvar i förhållande till andras rättigheter aktualiserar frågan om ansvaret för att hjälpa andra människor i nödsituationer. I svensk rätt finns inte någon generell skyldighet att agera vid fara för liv eller hälsa eller omfattande förstörelse av egendom, även om det finns en plikt att handla i vissa särskilda situationer, t.ex. vid brand eller vissa allvarliga brott. Frågan om skyldighet att agera vid farliga situationer eller att bistå nödställda personer har behandlats vid flera olika tillfällen i riksdagen och av olika utredningar. Under senare år har diskussionen åter blivit aktuell. Det har framförts förnyade önskemål om en generell sådan lagstiftning, bl.a. som en följd av ett antal uppmärksammade fall där personer har bevitnat våldsbrott utan att vidta någon åtgärd. Regeringen aviserade också i 2006 års regeringsförklaring att frågan om en lagstadgad skyldighet för var och en att efter förmåga ingripa när någon är i nöd ska utredas på nytt. I september 2009 gavs en särskild utredare i uppdrag att göra en genomgripande analys av behovet av att ändra lagstiftningen om skyldighet att agera vid farliga situationer eller att bistå nödställda personer (dir. 2009:82). Utredaren ska bl.a. föreslå de lagändringar som anses påkallade. Uppdraget ska redovisas senast den 28 februari 2011.

Förverkligandet av de mänskliga rättigheterna förutsätter kunskap om och ansvar för både de egna och andras rättigheter

Den utveckling som beskrivits ovan och som innebär en större medvetenhet om de mänskliga rättigheterna i Sverige är positiv. Om respekten ska kunna säkerställas för de mänskliga rättigheter som Sverige genom internationella överenskommelser åtagit sig att följa är det nödvändigt att enskilda har kunskap och medvetenhet om sina rättigheter och hur de kan utkrävas. Det är en utmaning att samtidigt öka medvetenheten om att var och en också behöver respektera andra människors rättigheter. Det handlar inte om att villkora individens rättigheter, utan om att stärka en social sammanhållning som bygger på medvetenhet om att alla har lika rättigheter och samtidigt lika ansvar. En stärkt medvetenhet om detta ansvar stärker i sin tur de mänskliga rättigheterna.

5.1.6 En vision om det pluralistiska samhället

Enligt SOM-institutet finns det inget som tyder på att svensk opinion blir mer främlingsfientlig (*Skilda världar*, 2008). Genom en serie undersökningar som genomförts av SOM-institutet har den svenska opinionens attityd till invandrade svenskar studerats under nästan femton år. På grundval av dessa undersökningar konstaterar institutet att svenskarnas uppfattning om människor från andra delar av världen som kommer till Sverige på det stora hela taget blivit allt mer positiv. Allt färre instämmer i påståendet "Det finns för många personer från andra länder i Sverige". År 2007 sade sig 14 procent av de svarande inte tycka om att en person

från en annan del av världen blir ingift i familjen, vilket var den lägsta andelen sedan mätningen påbörjades 1993.

Främlingsfientlighet har dock samtidigt blivit ett tydligare inslag i partipolitiken, främst på kommunal nivå. Främlingsfientliga partier använder sig ofta av en retorik som beskriver ett slags idealsamhälle med tydligt nationalistiska inslag där ”svenskt” skiljs från ”utländskt”. Den stora majoritet som inte stödjer sådana tankegångar har inte alltid lika starka skäl att formulera sin samhällsbild, då denna utgör en norm som ses som självklar.

I takt med att främlingsfientliga samhällsideal allt oftare målas upp i den offentliga debatten ökar dock behovet av att den majoritet som stödjer invandring och mångfald också uttryckligen beskriver sin bild av samhället och sina visioner samt arbetar för att förverkliga dessa. I ett arbete för social sammanhållning är det nödvändigt att tydliggöra att samhällsgemenskapen ska omfatta alla, oavsett bakgrund, och att olikheter är en tillgång som bejakas. Den verksamhet som bedrivs framöver för social sammanhållning behöver tydligt utgå från respekt för de mänskliga rättigheterna och omfatta inslag av aktivt arbete för ett inkluderande samhälle.

5.2 Inriktning för det fortsatta arbetet

Regeringens arbete med värdegrundsdiallog har hittills fokuserat på dialog om demokrati och mänskliga rättigheter. Regeringens mål har varit

- att förankra och levandegöra demokratin samt öka kunskapen om demokratiska processer och spelregler, och
- att öka kunskapen och bredda insikten om de mänskliga rättigheterna samt deras betydelse för ett öppet och demokratiskt samhälle.

Det har också varit en viktig del i arbetet att skapa förståelse för jämställdhet och icke-diskriminering som grundläggande principer om mänskliga rättigheter. Det övergripande syftet med värdegrundsdiallogen har varit att verka för social sammanhållning.

Under arbetets gång har många diskussioner förts och erfarenheter samlats om dialog om demokratin och de mänskliga rättigheterna som samhällets värdegrund. Ovan har ett antal utmaningar och möjligheter beskrivits i syfte att belysa det sammanhang där människor interagerar och som kan antas påverka graden av social sammanhållning. Mot bakgrund av det arbete som bedrivits och de utmaningar och möjligheter som beskrivits ovan bedömer regeringen att det övergripande syftet och målen även fortsättningsvis är lika angelägna och bör stå fast. Målen bör alltså även fortsättningsvis vara att förankra och levandegöra demokratin samt att öka kunskapen och bredda insikten om de mänskliga rättigheterna med det övergripande syftet att verka för social sammanhållning.

När det gäller tillvägagångssättet i arbetet har dialog om demokrati och mänskliga rättigheter hittills varit den centrala metoden. Det har varit angeläget att uttryckligen nämna, synliggöra och levandegöra normerna om det demokratiska styrelseskicket och de mänskliga rättigheterna och att använda dialogformen. En stor del av det arbete som regeringen har

bedrivit har gått ut på att skapa arenor för erfarenhetsutbyte mellan dem som redan arbetar med värdegrundsdiallog, bl.a. konferenser, andra möten och genom webbplatsen Dialogvärdegrund.nu. På så sätt har regeringen velat bidra till att stärka det arbete som redan bedrivs av bl.a. organisationer inom det civila samhället. Fokus i arbetet har legat på dialog som uttryckligen behandlat demokratin och de mänskliga rättigheterna.

Synpunkter och erfarenheter från arbetet hittills tyder på att tillvägagångssättet nu skulle kunna breddas något och samtidigt ta en mer praktisk eller konkret form. Arbetet för social sammanhållning bör även fortsättningsvis ta sin utgångspunkt i demokratin och de mänskliga rättigheterna, men behöver inte alltid behandla dessa frågor uttryckligen eller alltid handla om just dialog. Även insatser som i en något vidare bemärkelse syftar till att skapa möten och mötesplatser som kan samla människor från olika delar av befolkningen och bidra till social sammanhållning och ökad delaktighet med utgångspunkt i demokratin och de mänskliga rättigheterna bör kunna omfattas. Tyngdpunkten i arbetet förskjuts därmed från den nationella nivån till lokalsamhället.

I det sammanhanget kan nämnas att Delegationen för hållbara städer i sin verksamhetsrapport för 2009 framför att den tagit emot många synpunkter om att stöd av den typ som delegationen fördelar även borde kunna omfatta den sociala dimensionen av hållbar utveckling, och då i huvudsak integrationsaspekterna. Delegationen för hållbara städer har till uppdrag att verka för en hållbar utveckling av städer, tätorter och bostadsområden. En av delegationens slutsatser från arbetet hittills är att det finns ett stort behov av att få en tydligare uppfattning om vad den sociala dimensionen av hållbar stadsutveckling innebär och hur den bör integreras i planeringen av bostadsområden.

Paralleller kan också dras till det arbete som bedrivs i andra länder, främst Storbritannien, som troligen är det land som arbetar mest aktivt för social sammanhållning. Där betonas inte endast tillit mellan människor och till myndigheter som en aspekt av social sammanhållning, utan även att det ska finnas starka och positiva relationer mellan människor med olika bakgrund. I arbetet för social sammanhållning ingår bl.a. s.k. *meaningful interaction* som en del. Med detta avses att om gemensamma aktiviteter, möten och dialog mellan människor ska bidra till social sammanhållning så bör kontakterna vara av visst kvalitativt innehåll. För att vara meningsfulla behöver de kontakter som uppstår nå förbi en ytlig nivå till att samtal förs om t.ex. likheter och olikheter, identiteter samt gemensamma mål och intressen. För att kontakterna ska ha inverkan på graden av social sammanhållning är det även viktigt att de upprätthålls under en längre tid.

Arbetet med värdegrundsdiallog bedrivs huvudsakligen inom ramen för demokratipolitiken. Det är därför även relevant att ta hänsyn till vad som framförts i rapporten *Demokratipolitikens metoder*, som är en utvärdering genomförd av forskaren Ludvig Beckman på uppdrag av konstitutionsutskottet (Rapporter från riksdagen 2008/09:RFR15). I rapporten dras slutsatsen att det är centralt för demokratiutvecklingsarbetet att skilja mellan insatser som görs för att maximera valdeltagandet och insatser som genomförs för att motverka politisk ojämlikhet i betydelsen ojämlika politiska resurser. Om ambitionen är att öka den politiska jämlikheten kan det vara mer angeläget att försöka stärka de

politiska resurserna för vissa grupper än att endast fokusera på valdeltagandet. Politiska resurser kan t.ex. vara kunskap om demokratins funktionssätt och vilka möjligheter som finns att få sina synpunkter framförda och beaktade i olika sammanhang. Det konstateras också i utvärderingen att även när ambitionen är att öka valdeltagandet är riktade insatser att bedöma som mer effektiva än allmänna informationsinsatser. Det handlar då om att rikta insatserna mot grupper som deltar i lägre grad än den övriga befolkningen, såsom personer utan högre utbildning, unga, arbetslösa och personer med utländsk bakgrund. Vidare konstateras att sociala möten är mer effektivt att använda än masskommunikation. Dessutom finns anledning att i ökad utsträckning använda sig av okonventionella metoder i fråga om ungdomar.

I en annan utvärdering dras slutsatsen att det för att överbrygga de växande avstånden till politiken krävs riktade satsningar bl.a. på det lokala föreningslivet och på lokala nätverk samt på nya arenor för politiska samtal (*Från högtid till måltid*, Uppföljning och utvärdering av aktiviteten Valinformation inom ramen för regeringens Demokratisatsning 2006, Stockholms universitet 2007). ”I en tid då etablerade politiska partier har problem med att utveckla och underhålla direkta personliga dialoger mellan politiker och medborgare kan det lokala föreningslivet fungera som en arena för nya mötesplatser och samtalsarenor, inte primärt för att höja valdeltagandet, utan för att sprida kunskap och intresse för svensk demokrati”, konstateras det i utvärderingen.

Det värdegrundsarbete som behandlas i denna skrivelse syftar till att verka för social sammanhållning, bl.a. genom att förankra och levandegöra demokratin samt öka kunskapen om demokratiska processer och spelregler. Även om de nämnda utvärderingarna främst behandlar insatser som genomförts i syfte att öka valdeltagandet är det rimligt att anta att det finns likheter mellan vilka metoder som är effektiva för att stärka demokratin i denna något snävare bemärkelse och metoder som är effektiva för att förankra och levandegöra demokratin.

Regeringen bedömer mot denna bakgrund att det är angeläget att i värdegrundsarbetet framöver söka stimulera till dialog och andra former av möten som omfattar personliga kontakter och utbyten snarare än masskommunikation. En något större bredd av verksamhet än sådana som uttryckligen behandlar frågor om demokratin och de mänskliga rättigheter bör kunna användas i det framtida arbetet. Det gemensamma för dessa insatser bör vara att de

- tar sin utgångspunkt i demokratin och de mänskliga rättigheterna,
- har som ett övergripande syfte att verka för social sammanhållning, samt att de
- konkret skapar förutsättningar för en ökad delaktighet genom att bidra till att skapa fler platser och arenor för personliga möten mellan människor som vanligtvis inte brukar mötas, eller mellan enskilda och företrädare för den offentliga sektorn.

Arbetet bör, liksom tidigare, nå ut brett i samhället. En grupp som är viktig att nå är ungdomar. Såsom nämnts tidigare (avsnitt 3.3) formas många av de värderingar som en människa bär med sig livet igenom under ungdomsåren. Det är inte bara en rättighet för unga att delta i beslut som rör deras vardag, utan det är också viktigt för samhället att ta

tillvara på ungas kunskaper, synpunkter och erfarenheter som en resurs. Därför är unga en viktig målgrupp för arbetet med värdegrundsfrågor och social sammanhållning.

I övrigt är det svårt att definiera målgrupper i betydelsen mottagare. Arbetet med värdegrundsdialog och för social sammanhållning handlar inte om att föra över kunskaper till specifika grupper, utan att skapa möten mellan människor i olika livssituationer, och med skiftande bakgrund, erfarenheter och värderingar. Av det kan man dra slutsatsen att det är viktigt att inte endast de som vanligtvis är verksamma i arbete för demokratin och de mänskliga rättigheterna deltar i dialoger och möten, utan även de som deltar mer sällan, såsom arbetslösa, nyanlända invandrare, personer utan högre utbildning och boende i områden med lägre organisationsgrad. Möjligheter borde skapas för fler möten mellan människor med olika bakgrund, ålder, livssituation, värderingar och boende inom olika områden. Det bör även göras ansträngningar för att nå fram till människor i sammanslutningar som bedriver sin verksamhet avskärmat från omvärlden och som tar avstånd från eller motarbetar demokratin och de mänskliga rättigheterna. Med reservation för att dialoger och mötesplatser bör vara så anordnade att de inte används för lagstridiga handlingar eller för att utsätta andra för kränkningar är det angeläget att verksamheten även kan omfatta de som ifrågasätter eller avfärdar de demokratiska spelreglerna eller de mänskliga rättigheterna. Ytterligare en typ av möten som bör stimuleras är sådana som kan skapa dialog och förtroende mellan myndigheter eller förtroendevalda och enskilda, främst i lokalsamhället.

Det arbete som regeringen vill stimulera till bör särskilt bedrivas på lokal och kommunal nivå, men även regionalt och nationellt arbete bör kunna komma ifråga. Det är eftersträvansvärt att verksamheten bedrivs med medverkan från flera samhällssektorer, såsom offentlig sektor, skola, näringsliv och organisationer inom det civila samhället.

Att staten aktivt verkar för att stimulera till och stödja mötesplatser och dialog med syfte att verka för social sammanhållning innebär en för Sverige relativt ny inriktning på arbetet. Verksamheten befinner sig ännu i ett tidigt skede, men framöver behöver det övervägas hur verksamheternas genomslag ska kunna bedömas. Här kan återigen en jämförelse göras med Storbritannien, som under ett antal år bedrivit aktivt arbete för social sammanhållning med särskilt fokus på lokalsamhället. I det sammanhanget talas om att bedöma den sociala sammanhållningen utifrån fyra indikatorer, nämligen

- den andel av befolkningen i lokalsamhället som anser att människor med olika bakgrund kommer väl överens
- den andel av befolkningen som känner tillhörighet i lokalsamhället
- den andel av befolkningen som deltar i s.k. *meaningful interaction* med människor med olika bakgrund
- den andel av befolkningen som anser att de kan påverka beslut som fattas lokalt.

Längre fram kan det även i Sverige bli aktuellt att utarbeta indikatorer och att genomföra undersökningar på grundval av t.ex. kvalitativa intervjuer eller enkätstudier för att kunna följa utvecklingen.

Åtgärd: Regeringen avser att ge Ungdomsstyrelsen i uppdrag att under 2010 sammankalla representanter från olika samhällssektorer och aktörer, såsom stat, kommun, näringsliv och organisationer inom det civila samhället, till ett partnerskap för social sammanhållning. Ungdomsstyrelsen kommer också att ges i uppdrag att under 2011, i samråd med partnerskapet för social sammanhållning, efter ansökan fördela stimulansmedel till organisationer inom det civila samhället som vill utveckla mötesplatser, dialoger eller liknande lokal verksamhet för social sammanhållning med utgångspunkt i demokratin och de mänskliga rättigheterna.

I ett samhälle med individualisering, skilda värderingar, livsstilar, globalisering och segregation behöver arbete bedrivas för social sammanhållning med utgångspunkt i samhällets värdegrund, det demokratiska styrelseskicket och de mänskliga rättigheterna. Det behövs arenor där värdegrunden kan förankras och levandegöras i dialog och möten mellan människor med olika bakgrund, värderingar, erfarenheter och livssituationer, liksom mellan allmänheten och representanter för myndigheter och valda församlingar.

Regeringen avser att ge Ungdomsstyrelsen i uppdrag att under 2010 sammankalla representanter från olika samhällssektorer och aktörer, såsom stat, kommun, näringsliv och organisationer inom det civila samhället, till ett partnerskap för social sammanhållning. Ungdomsstyrelsen kommer också att ges i uppdrag att under 2011, i samråd med partnerskapet för social sammanhållning, efter ansökan fördela stimulansmedel till organisationer inom det civila samhället som vill bedriva verksamhet för social sammanhållning, i första hand på lokal nivå. Syftet med stödet ska vara att stimulera och stödja nya eller befintliga mötesplatser, dialoger och liknande verksamhet som bedrivs med utgångspunkt i demokratin och de mänskliga rättigheterna i avsikt att verka för social sammanhållning. Verksamheterna bör vara så utformade att de sammanför och skapar kontakter och dialog mellan människor från olika delar av befolkningen eller mellan enskilda och myndigheter eller förtroendevalda. Partnerskapet för social sammanhållning bör ha en rådgivande och stödjande funktion i arbetet med att stödja projekt och fördela stimulansmedel. Partnerskapets deltagare kan bidra med finansiering, kunskap eller på annat sätt till de projekt som ansöker om stöd.

Ungdomsstyrelsen kommer även att ges i uppdrag att följa hur verksamheten i projekten bedrivs i syfte att samla erfarenheter och goda exempel. Inom ramen för uppdraget kan arbetet med webbplatsen Dialogvärdegrund.nu utvecklas till annan verksamhet som främjar utbyte och insamling av kunskaper, erfarenheter och goda exempel på arbete för social sammanhållning.

5.4.1 Arbetet för de mänskliga rättigheterna

Politikens inriktning

Åtgärd: Mot bakgrund av bl.a. utvärderingen av den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna avser regeringen att under 2011 återkomma med en skrivelse till riksdagen och redogöra för sin syn på det fortsatta arbetet för att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna i Sverige.

Det är en förutsättning för social sammanhållning att de mänskliga rättigheterna respekteras och att det finns kunskap och medvetenhet om de mänskliga rättigheterna. Inom ramen för arbetet med värdegrundsdialog är det också regeringens mål att öka kunskapen och bredda insikten om de mänskliga rättigheterna samt deras betydelse för ett öppet och demokratiskt samhälle.

Regeringen beslutade i december 2009 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en utvärdering av arbetet med skrivelsen *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006–2009* (skr. 2005/06:95). Utredaren ska utvärdera handlingsplanens genomförande och resultat samt med utgångspunkt från utvärderingen lämna rekommendationer inför det fortsatta systematiska arbetet med mänskliga rättigheter på nationell nivå (dir. 2009:118). Utvärderingen ska även innehålla en bedömning av metod och process i samband med handlingsplanens tillkomst samt dess utformning och innehåll. Uppdraget ska redovisas senast den 31 december 2010.

Utvärderingen av handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna 2006–2009 kommer att vara ett viktigt underlag för regeringens fortsatta systematiska arbete med frågor om mänskliga rättigheter. Mot bakgrund av bl.a. utvärderingen av den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna avser regeringen att under 2011 återkomma med en skrivelse till riksdagen och redogöra för sin syn på det fortsatta arbetet för att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna i Sverige.

Dialog med det civila samhällets organisationer om deras roll i det framtida arbetet för de mänskliga rättigheterna

Åtgärd: Regeringen avser att under 2010 bjuda in organisationer inom det civila samhället till en dialog om vilken roll dessa organisationer kan spela för att bidra ytterligare till att stärka respekten för samt kunskapen och medvetenheten om de mänskliga rättigheterna, samt hur fler organisationer kan involveras i sådant arbete. Dialogen bör behandla hur samverkan i detta arbete kan ske mellan stat, kommun och det civila samhället, med respekt för parternas olika roller och organisationernas självständighet.

Regeringens långsiktiga mål i arbetet för de mänskliga rättigheterna på nationell nivå är att säkerställa att rättigheterna respekteras fullt ut. Detta

innebär att de mänskliga rättigheterna, såsom de uttrycks genom Sveriges internationella åtaganden, inte får kränkas. Den svenska rättsordningen ska stå i överensstämmelse med de internationella konventioner om mänskliga rättigheter som Sverige har anslutit sig till, och konventionerna ska följas på alla nivåer i samhället. Viktiga metoder i arbetet för att uppnå målet är att öka kunskapen och medvetenheten om de mänskliga rättigheterna, såväl inom den offentliga sektorn som bland allmänheten och andra privata aktörer.

De mänskliga rättigheterna är individens rättigheter och statens skyldigheter. Ytterst är det regeringens ansvar att se till att de mänskliga rättigheterna respekteras. Det civila samhället och dess organisationer spelar dock en avgörande roll i arbetet för de mänskliga rättigheterna, bl.a. genom att påtala missförhållanden och genom att sprida kunskap och medvetenhet om de mänskliga rättigheterna.

Som nämnts ovan avser regeringen att, mot bakgrund av utvärderingen av den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna 2006–2009, under 2011 återkomma till riksdagen om hur arbetet för att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna i Sverige ska bedrivas framöver. I samband med att politikens inriktning inför framtiden ska formuleras är det angeläget att överväga vilken roll organisationer inom det civila samhället kan spela för att bidra ytterligare till att stärka respekten för samt kunskapen och medvetenheten om de mänskliga rättigheterna, samt hur fler organisationer kan involveras i sådant arbete. Det är också viktigt att överväga om och hur samverkan i detta arbete kan ske mellan stat, kommun och det civila samhället, med respekt för parternas olika roller och organisationernas självständighet.

Regeringen avser att under 2010 bjuda in organisationer inom det civila samhället till en dialog om dessa frågor. Till denna dialog bör inte endast sådana organisationer som redan i dag arbetar med frågor om de mänskliga rättigheterna bjudas in, utan även andra organisationer inom det civila samhället bör ges möjlighet att delta. Resultatet av dialogen kommer bl.a. att utgöra ett underlag för den skrivelse till riksdagen som nämnts ovan.

5.4.2 Kartläggning av arbete för social sammanhållning

Åtgärd: Regeringen avser att under 2010 låta genomföra en kartläggning av kunskaper och erfarenheter om arbete för social sammanhållning och samhällets värdegrund i kommuner med lokala utvecklingsavtal.

Regeringen har tecknat lokala utvecklingsavtal för perioden 2008–2010 med 21 kommuner rörande 38 stadsdelar där utanförskapet är utbrett. Regeringen avser att under 2010 utvärdera arbetet och överväga hur det framtida arbetet för urban utveckling bör bedrivas.

Som ett underlag för arbetet för urban utveckling, liksom för partnerskapet för social sammanhållning, avser regeringen att under 2010 låta genomföra en kartläggning av kunskaper och erfarenheter om arbete för social sammanhållning och samhällets värdegrund i kommuner med lokala utvecklingsavtal. Inom ramen för detta arbete bör framgångs-

5.4.3 Arbete inom skolan och för ungdomar

Skolans värdegrund bygger på de mänskliga rättigheterna

Åtgärd: I det förslag till ny skollag som regeringen planerar att lämna i en proposition till riksdagen under våren 2010 avser regeringen att förtydliga att skolans värdegrund bygger på de mänskliga rättigheterna.

I december 2009 beslutade regeringen att överlämna lagrådsremissen *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet* (U2009/7188/S) till Lagrådet. Avsikten är att en proposition ska lämnas till riksdagen under våren 2010 och att den nya skollagen ska träda i kraft 1 juli 2011. Jämfört med nuvarande skollag tydliggörs i förslaget till ny skollag att skolans värdegrund bygger på de mänskliga rättigheterna. Dessutom förtydligas att utbildningen ska förmedla och förankra grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheter som det svenska samhället vilar på. Bestämmelserna och principerna i de internationella överenskommelserna om mänskliga rättigheter måste genomsyra hela utbildningen. Var och en som verkar inom skolväsendets utbildning ska främja de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling.

Utbildningsmaterial om dilemman som rör mänskliga rättigheter

Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige beviljades 2008 medel från EU-programmet PROGRESS för att bedriva ett projekt kallat MR-dilemman. Projektet vände sig till ungdomar mellan 12 och 19 år och syftade till att öka medvetenheten kring problem och frågor som kan uppkomma när mänskliga rättigheter kommer i konflikt med varandra. Som ett resultat av projektet utarbetade delegationen den interaktiva mötesplatsen MR-Blobben samt ett utbildningsmaterial med tillhörande lärarhandledning. MR-Blobben finns tillgänglig på regeringens webbplats för mänskliga rättigheter www.manskligarattigheter.se, där även utbildningsmaterialet och lärarhandledningen kommer att publiceras inom kort. På webbplatsen finns också en stor mängd annat material som kan användas för utbildning och dialog om de mänskliga rättigheterna.

Ytterligare ett material som kan användas som underlag för utbildning, diskussion och reflektion om de mänskliga rättigheterna har utarbetats av Forum för levande historia. Myndigheten har bl.a. tagit fram utställningen *Anne Frank & Jag* i samarbete med Anne Frank-stiftelsen. Syftet med utställningen är att lyfta frågor om de mänskliga rättigheterna bland unga människor och skapa en öppen diskussion om rättigheterna utan att servera färdiga svar. Utställningen vänder sig i första hand till gymnasie- och högstadielever och har visats på en rad platser i landet sedan 2007. På webbplatsen www.levandehistoria.se finns en debathandbok om utställningen, liksom det fällbaserade skolmaterialet *Levande rättigheter*, som främst vänder sig till elever i årskurs 8 och 9 samt gymnasiet och

Skolval 2010

Regeringen har givit Ungdomsstyrelsen i uppdrag att arrangera projektet Skolval 2010. Projektet ska rikta sig till gymnasieelever och elever i grundskolans årskurser 7–9 för att dels uppmuntra dem att rösta i skolvalet 2010, dels öka kunskap om och skapa motivation för hur man som ung kan delta i och påverka samhällsutvecklingen. Uppdraget ska genomföras i samarbete med en eller flera ungdomsorganisationer.

Skolval har genomförts med olika arrangörer åtminstone sedan slutet av 1960-talet men främst har initiativet och genomförandet skett inom enskilda skolor. År 1998 sammanställes för första gången valresultat från gymnasie- och grundskolor via rapportering till en gemensam databas. Utvärderingarna från tidigare skolval har varit mycket positiva. I det samordnade skolvalet 2006 deltog 1 380 skolor. Över hälften (405 000) av Sveriges elever i grundskolans årskurser 7–9 och i gymnasieskolan röstade. Valdeltagandet var i genomsnitt 87 procent. Tre av fyra, 74 procent, av de tillfrågade eleverna ansåg att skolvalet generellt sett var bra för att öka kunskapen och intresset för politik och samhällsfrågor. Genom budgetpropositionen för 2010 har medel avsatts för projektet Skolval 2010.

5.4.4 Politiken för det civila samhället

Partsgemensamt forum för dialog med det civila samhällets organisationer

Det civila samhällets organisationer har en central betydelse för delaktigheten i samhället och demokratin. I Sverige deltar befolkningen i en internationellt sett mycket hög grad i det civila samhället och dess organisationer. Detta bidrar i sin tur till delaktighet i den politiska processen i samhället i stort. Det civila samhällets organisationer har också stor betydelse för att sprida kunskap om demokratiska beslutsprocesser och som arenor för dialog och kontakter mellan människor. Genom att bilda eller delta i en organisation kan människor t.ex. lösa konkreta problem i vardagen och lokalsamhället eller söka påverka samhällsutvecklingen i stort.

Som ett led i genomförandet av regeringens proposition *En politik för det civila samhället* (prop. 2009/10:55) inrättas under våren 2010 ett partsgemensamt forum för dialog mellan regeringen och det civila samhällets organisationer om det civila samhällets villkor, bl.a. som en del av demokratin och dess roll för delaktigheten i demokratin. Inom ramen för detta forum avser regeringen att initiera en diskussion om metoder för att ytterligare öka delaktigheten i det civila samhället.

Vidare behöver dialogen mellan regeringen och handikapporganisationerna fortsätta att utvecklas i enlighet med konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Det civila samhället spelar en viktig roll för att utvidga människors nätverk. Nätverk har i sin tur stor betydelse för människors etablering på arbetsmarknaden, liksom för deras delaktighet i och tillit till samhället i stort. Det är dock i första hand människor som är väl etablerade i samhället som deltar i föreningslivet och det civila samhället. Statistiken visar att en låg grad av deltagande typiskt sett sammanfaller med faktorer som arbetslöshet eller låg inkomst, låg utbildning och bristande föreningstradition i familjen. Vidare har ungas deltagande i det civila samhällets organisationer sjunkit under senare år vad gäller medlemskap i föreningslivet. Bostadsområden med lägre organisationsgrad är i många fall de områden där en större andel av de boende än befolkningen i stort har svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden och i samhället. Studier pekar också på att färre barn och ungdomar i resursfattiga områden är engagerade i föreningslivet. Vidare är andelen kvinnor som är aktiva och utför frivilligt arbete inom det civila samhällets organisationer lägre än motsvarande andel för männen, och andelen minskar. Aktivitetsgraden är särskilt låg bland unga kvinnor med utländsk bakgrund. Forskning har också visat att kvinnor typiskt sett har mindre inflytande i civilsamhällets organisationer än män.

Staten och myndigheterna kan inte skapa sociala nätverk och ideellt engagemang men har möjlighet att stödja den verksamhet som organisationer själva utformar och bedriver. Många organisationer bedriver redan i dag ett omfattande sådant arbete, vilket regeringen önskar främja ytterligare. Regeringen har därför ställt medel till Ungdomsstyrelsens förfogande för att myndigheten under 2010 efter ansökan ska fördela medel till ungdomsorganisationer och andra organisationer inom det civila samhället som vill arbeta med engagemangsguider eller liknande metoder av uppsökande karaktär. Dessa engagemangsguider bör ha uppgiften att stimulera boende i områden med lägre organisationsgrad, särskilt ungdomar och kvinnor, till verksamhet och kontakter inom civilsamhällets organisationer inom olika verksamhetsområden. Syftet med verksamheten bör vara att träsklarna till ideellt engagemang och nya nätverk ska sänkas för personer som annars inte skulle ha sökt sig till sådan verksamhet. Ungdomsstyrelsen ska senast i april 2011 redovisa hur medlen har använts.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 11 mars 2010

Närvarande: Statsministern Reinfeldt, ordförande, och statsråden Olofsson, Odell, Bildt, Ask, Husmark Pehrsson, Larsson, Erlandsson, Carlgren, Hägglund, Björklund, Carlsson, Littorin, Borg, Sabuni, Billström, Björling

Föredragande: Nyamko Sabuni

Regeringen beslutar skrivelse Dialog om samhällets värdegrund.